

Dariusz Piotrowiak

<https://orcid.org/0000-0003-4558-9181>

Uniwersytet Gdański

Z ineditów Wacława Potockiego: Siedm pieśni na siedm artykułów Modlitwy Pańskiej (komentowana edycja krytyczna)

Artykuł zawiera edycję krytyczną cyklu *Siedm pieśni na siedm artykułów Modlitwy Pańskiej* autorstwa Wacława Potockiego. Utwory te, powstałe najprawdopodobniej w latach siedemdziesiątych XVII w., a z pewnością po 1677 r., zachowały się w jednym przekazie: jest nim rękopiśmienny kodeks przechowywany w zbiorach Biblioteki Narodowej (sygn. 3047/III). Drukiem ukazują się one po raz pierwszy. W aneksie zdecydowano się przedrukować również dotychczas niewydaną *Pieśń XII* z *Pieśni nabożnych*, w której Potocki raz jeszcze nawiązał do tematyki opracowanej w ramach prezentowanego cyklu.

This article presents a critical edition of the cycle *Siedm pieśni na siedm artykułów Modlitwy Pańskiej* [Seven Songs for Seven Articles of the Lord's Prayer] by Wacław Potocki. Written most probably in the 1670s and certainly after 1677, the songs have survived in a single source: a manuscript codex held in the collection of the National Library of Poland (cat. no. 3047/III). This is the first time they have appeared in print. It was decided to reprint in the appendix also the previously unpublished *Song XII* of Potocki's *Pieśni nabożne* [Pious Songs], in which Potocki once again alluded to the themes developed within the framework of the presented cycle.

Słowa kluczowe: pieśń, *Ojciec nasz*, Modlitwa Pańska, Wacław Potocki, Biblia, edycja krytyczna

Keywords: song, *Pater Noster*, Lord's Prayer, Wacław Potocki, Bible, critical edition

Religijna część twórczości Wacława Potockiego nie cieszy się szczególnym zainteresowaniem wydawców literatury staropolskiej¹. Wobec dotkliwego braku edycji krytycznych tak obszernych dzieł jak *Nowy zaciąg pod chorągiew starą triumfującego Jezusa, Syna Bożego* czy znakomite *Pieśni pokutne* oraz *Pieśni nabożne* nie dziwi zbytnio, że również prezentowany tutaj drobny cykl *Siedm pieśni na siedm artykułów Modlitwy Pańskiej* nie znalazł dotychczas drogi do prasy drukarskiej, spoczywając w rękopisie. Utwór ten, powstały z pewnością po 1677, a najpewniej przed 1682 r.², musiał chyba być dla Potockiego dość istotny, skoro jego zmieniona redakcja została decyzją autorską włączona do obszernej wierszowanej parafrazy ewangelicznych opisów nauczania i cudów Jezusa (tzw. [*Działalność Chrystusa*])³. Rękopis owego biblijnego eposu – autograf Biblioteki Załuskich, sygn. XIV. F. 13 – uległ niestety zniszczeniu w 1944 r.⁴

W obliczu tej straty tym bardziej warto przypomnieć szerszemu gronu odbiorców choćby drobny odprysk zatraconego projektu podgórskiego poety. Interesujący nas cykl składa się, niejako wbrew tytułowi, z ośmiu utworów. Pokorny monolog, którego adresatem jest Jezus Chrystus, pełni funkcję wstępu do właściwych siedmiu pieśni. Każda z nich stanowi poetycką medytację koncentrującą się wokół jednej z fraz („artykułów”) tekstu Modlitwy Pańskiej według jej obszernej wersji, zachowanej w ewangelii Mateuszowej (Mt 6, 9–13). Pierwsza dotyczy apostrofy do Boga Ojca, pozostałe sześć – kolejnych prośb do niego kierowanych.

Taki podział tekstu *Ojczy nasz* nie jest oczywiście pomysłem samego Potockiego. W identyczny sposób dzielił modlitwę Jan Kalwin, przed nim Grzegorz z Nysy⁵, jeszcze wcześniej zaś

¹ Opublikowana dość niedawno edycja krytyczna ciekawego dramatu misteryjnego pióra Potockiego stanowi chlubny wyjątek potwierdzający regułę; por. W. Potocki, *Dyalog o zmartwychwstaniu Pańskim*, wyd. i oprac. A. Czechowicz, red. R. Grześkowiak, Lublin 2018.

² *Terminus post quem* pozwala wyznaczyć zawarta w pierwszym utworze cyklu wzmianka o śmierci dzieci Potockiego (jego syn Stefan zakończył życie w 1673 r., córka Zofia – w 1677 r.). *Terminus ante quem* przyjmuje za hipotezę L. Kukulskiego, *Prolegomena filologiczne do twórczości Wacława Potockiego*, Wrocław 1962, s. 125.

³ Por. A. Brückner, *Spuścizna rękopiśmienna po Wacławie Potockim*, cz. 1, „Rozprawy Akademii Umiejętności. Wydział Filologiczny” 1898, s. 42 [298]; L. Kukulski, *Prolegomena*, s. 123.

⁴ L. Kukulski, *Prolegomena*, s. 123, 132.

⁵ Zob. W. Kania, S. Longosz, „Homilie o Modlitwie Pańskiej” świętego Grzegorza z Nysy, „Vox Patrum”, 11, 1986, s. 667–708.

Orygenes⁶. Podgórzanin miał więc znamienitych poprzedników wśród egzegetów słów *Pater noster* – reprezentujących w dodatku różne nurty chrześcijaństwa⁷. Jako komentator Modlitwy Pańskiej w *Siedmiu pieśniach* pozostaje jednak wierny nauce Rzymu, już na wstępie odżegnawszy się jednoznacznie od antytrynitaryzmu, z którym zerwał w 1658 r. W inicjującej kompozycję modlitwie kieruje do Jezusa dobitną deklarację ortodoksyjnego poglądu na naturę Trójcy Świętej: „Kędy Cię, nierozjętem jedności łańcuchem / Z przedwiecznym Ojcem, Świętym spojonego Duchem, / Będę chwalił” (w. 39–41). Z właściwym sobie dystansem podchodzi jednak poeta – wzorem arian – do kultu świętych obrazów (*Pieśń III*, w. 37–42, 66–70)⁸. To przecież jednak za mało, by wątpić w autentyczność konwersji Potockiego. Warto natomiast skupić się na tym, co niewątpliwe: wysokiej wartości artystycznej prezentowanego cyklu i jego głębokim zakorzenieniu w materii biblijnej, wyśmienicie przez poetę przyswojonej.

O istotnym znaczeniu tekstu *Ojcie nasz* dla poetyckiej refleksji religijnej Potockiego niech dodatkowo przekona czytelnika zamieszczona w aneksie *Pieśń XII z Pieśni nabożnych*, w której poeta raz jeszcze szuka inspiracji w Modlitwie Pańskiej. Podobieństwo materii inwencyjnej względem *Siedmiu pieśni* jest ewidentne, sposób opracowania – zdecydowanie bardziej syntetyczny.

⁶ Szerzej o różnych możliwościach podziału tekstu Modlitwy Pańskiej opisywanych przez wybitnych teologów chrześcijańskich zob. J. H. Mazaheri, *The Division of the “Lord’s Prayer” into Six Petitions*, w: idem, *Calvin’s Interpretation of “The Lord’s Prayer”. A Rhetorical Approach*, Tübingen 2017, s. 27–31.

⁷ Komentarze do Modlitwy Pańskiej opracował też ceniony przez autora *Moraliiów* Erazm z Rotterdamu. Poświęcone temu zagadnieniu dziełko *Precatio Dominica in septem portiones distributa* ukazało się w Bazylei w 1523 r. Przystudiowanie tego utworu pozwala jednak wykluczyć jakąkolwiek zależność *Siedmiu pieśni* Podgórzanina od dorobku niderlandzkiego humanisty. Trudno też podejrzewać Potockiego o bliższe związki z duchowością karmelitańską i inspiracje refleksją św. Teresy z Ávili, która lwia część swej opublikowanej w 1583 r. *Drogi doskonałości* (rozdziały 27–42) poświęciła refleksjom koncentrującym się wokół kolejnych wezwań tekstu *Ojcie nasz*. Z pewnością jednak oba wymienione przykłady dowodzą, że poeta z Łużnej podjął się opracowania tematu mającego niebagatelne znaczenie dla nowożytnej kultury duchowej.

⁸ Szerzej o negatywnym stosunku Potockiego do malarstwa religijnego i kultu związanego z obrazami świętych zob. M. M. Straszewicz, *Poglądy Wacława Potockiego na sztukę*, „Analecta Cracoviensia”, 4, 1972, s. 425–431.

Opis przekazu i zasady transkrypcji

Tekst *Siedmiu pieśni* zachował się w jednym przekazie, w kodeksie z drugiej połowy XVII stulecia. Manuskrypt ów, sporządzony przez siedem różnych dłoni, znajduje się w zbiorach Biblioteki Narodowej (rkps, sygn. 3047/III, *in folio*, kart 203). Cykl zapisano jedną ręką na kartach 114rec.–120rec. Poza nim w rękopisie skopiowano szereg innych dzieł Potockiego: *Pieśni pokutne* (k. 1rec.–41rec.), *Nowy zaciąg pod chorągiew starą tryumfującego Jezusa* (k. 42rec.–113rec.), *Pieśni nabożne z różnych miejsc Ewangelij świętych* (k. 121rec.–179ver.), *Rozbój duchowny na drodze zbawiennej* (k. 180rec.–187ver.), *Smutne zabawy żałosnego po utraconych dziatkach rodzica* (k. 188rec.–202rec.), a także trzy utwory innych autorów⁹.

Transkrypcją objęto tekst z marginaliami, po wprowadzonych poprawkach (zamazania, przekreślenia, przerobione litery i wyrazy, nadpisane słowa). Trudno jednoznacznie stwierdzić, czy ów szereg drobnych, acz dość licznych korekt został naniesiony przez tego samego skrybę, który sporządził odpis. Wszystkie one okazują się jednak zasadne.

Nie honorowano zapisu kopisty, który sugeruje, że fraza *Do Chrystusa Pana* stanowi integralny komponent tytułu całego cyklu. W zgodzie z logiką tekstu uznano, że jest to jedynie tytuł wstępnego utworu, poprzedzającego siedem właściwych pieśni odnoszących się do kolejnych słów modlitwy *Ojcze nasz*.

Zmodernizowano przestankowanie oraz zapis wielkich i małych liter, majuskułą rozpoczynając zaimki odnoszące się do Boga i nazwy personifikacji (*fortuna* → *Fortuna*).

Uwspółcześniono pisownię łączną i rozłączną (np. *dla czegośby* → *dla czegożby*). Ruchome końcówki *-(e)m*, *-(e)ś* oraz partykuły *-ć*, *-li*, *-ż* zapisywano nierozdzielnie, oddzielając je dywizem jedynie wówczas, gdy pisownia łączna zacierała znaczenie wyrazów (np. *święte-ć*, *piekło-ć*, *mówiemy-ć*). Aby uniknąć dwuznaczności, zastosowano zapis z dywizem: *ubogi-m* (w znaczeniu ‘jestem ubogi’). *Nie maś / nie maś* w znaczeniu ‘nie istnieje’ transkrybowano jako *nie ma-ż*.

⁹ Bardziej szczegółowych informacji o źródle dostarczają wydawcy innych znajdujących się w nim utworów poety z Łużnej, zob. *Zasady wydania*, w: W. Potocki, *Smutne zabawy*, oprac. R. Krzywy et al., Warszawa 2012, s. 36–37; N. Czerniak, *Wacława Potockiego „Rozbój duchowny”. Komentowana edycja krytyczna*, „Meluzyna”, 1 (12), 2020, s. 68–69.

Zmodernizowano zapis nosówek (np. *przedzie* → *przędzie*, *przyiat* → *przyjął*, *sie* → *się*). Nie zachowano zapisów świadczących o wtórnej nazalizacji (np. *bratēm* → *bratem*, *Oycēm* → *Ojcem*).

Pisownię *i*, *y* uwspółcześniono (np. *ie* → *je*, *nie stotiſſ* → *niestotyż*, *niskiey* → *niskiej*). W wyrazach pochodzenia obcego zapis *-i*, *-y* przed samogłoską rozszerzono do *ij*, *yy* (*chrzescianów* → *chrześcijanów*, *speciały* → *specyjały*). Pozostawiono dawną formę bez joty przysłówka *dzisia* i rzeczownika *ocieć*. Nie modernizowano też rozkazników (np. *przydź*, *przyjmi*, *rozjaśni*).

Pochylone *a* i pochylone *e* zaznaczano wyłącznie w pozycjach rymowych (np. *támie* – *domie*, *o tym* – *żywotém*, *a przy Twój* – *modlitwy*). Nie respektowano zapisu świadczącego o zwężonej wymowie *e* przed wygłosowym *j* (np. *inaczy* → *inaczej*, *naszy* → *naszej*). Pozostawiono jednak formę *koždy* (obok *každy*), jako ślad ścieśnionej wymowy *a* – podobną chwiejność widać w autografach Potockiego¹⁰.

Zachowano formy z rozszerzeniem artykulacyjnym przed *t* (np. *sielaś*, *przysposobieł*, *żeł*) obok zapisów bez rozszerzenia (np. *odmień*). Pozostawiono też zapisy dawnych końcówek przymiotnika oraz zaimka w narzędniku i miejscowniku liczby pojedynczej (np. *swojem*, *niem*, *własnem*, *ziemskim*) obok form obocznych (np. *nim*, *twoim*). Niekonsekwencja w tym zakresie jest cechą autografów Potockiego¹¹.

Honorowano zapis *niestotyż*, stosowany w autografach Podgórzana obocznie względem *niestetyż*.

Zmodernizowano pisownię *o*, *u* i *ó* (np. *krolem* → *królem*, *sputku* → *spółku*). Pozostawiono uzasadnione etymologicznie zapisy *Jakobowych*, *spłokać*.

W transkrypcji wprowadzono znaki diakrytyczne stosowane w rękopisie sporadycznie i niekonsekwentnie (np. *falsze* → *falsze*, *jakos* → *jakoś*, *kozlęcy* → *koźlęcej*, *Panskiey* → *Pańskiej*, *skoroc* → *skoroć*, *włozyc* → *włożyć*). Pozostawiono jednak dobrze poświadczony w dawnej polszczyźnie zapis *sprosności*.

Zmodernizowano dźwięczność spółgłosek (np. *dlugoſ* → *długoż*, *odchtań* → *otchtań*, *prętkie* → *prędkie*).

Zachowano właściwą dla języka Potockiego formę *zrucieł*.

Spolonizowano pozostałości grafii łacińskiej (np. *decret* → *dekret*, *exorciftom* → *egzorcy stom*, *pretextem* → *pretekstem*, *principalem* →

¹⁰ Zob. *Zasady wydania*, w: W. Potocki, *Peryjody*, oprac. D. Piotrowiak, Warszawa 2023, s. 41–42.

¹¹ Ibidem, s. 42.

pryncypatem, quoty → *kwoty*). Zmodernizowano zapis gminat (np. *supplikę* → *suplikę*, *rebellizuje* → *rebelizuje*).

Pozostawiono dawne formy imiesłowu uprzedniego, np. *przyszedszy*.

Forma zapisu liczebników w tytułach pieśni (słownie bądź za pomocą liczby rzymskiej) pozostaje zgodna z przekazem.

Aparat krytyczny

Do Chrystusa Pana

w. 18 *Nie[ch]* – poprawka wydawcy, *Nie* – rkps (błąd)

w. 40 *spojon[e]go* – poprawka wydawcy, *spojonogo* – rkps (błąd)

Pieśń pierwsza do Boga Ojca

w. 33 *kiem* – poprawka wydawcy, *kiiem* – rkps (błąd)

Pieśń II

w. 15 *przysp[o]rzał* – poprawka wydawcy, *przysparzał* – rkps (błąd)

Pieśń III

w. 22 *[z]* *nadzieją* – poprawka wydawcy, *nadzieją* – rkps (błąd)

w. 66 *[n]ie* – uzupełnienie wydawcy, <...>*ie* – rkps

(fragment nieczytelny, plama z atramentu)

w. 80 *[t]em* – uzupełnienie wydawcy, <...>*em* – rkps

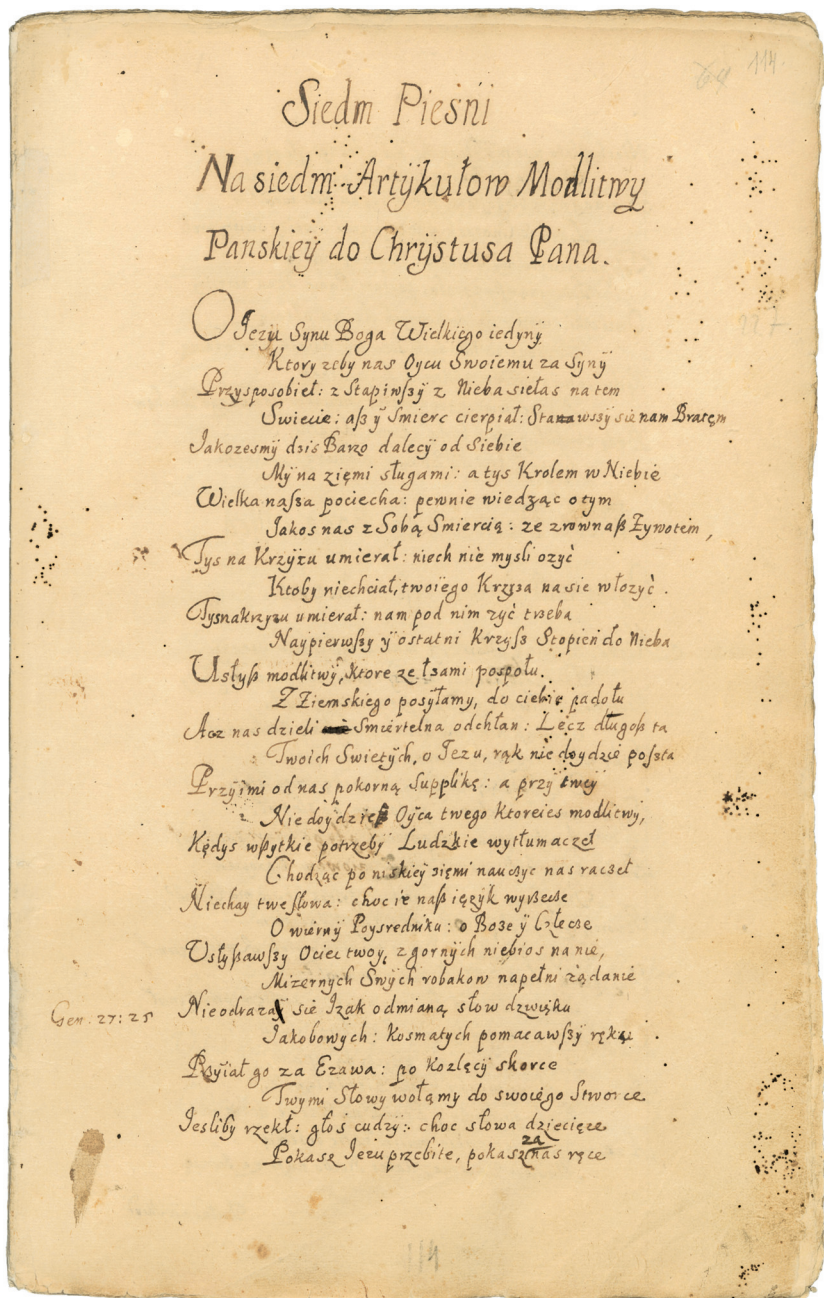
(fragment nieczytelny, plama z atramentu)

Pieśń VII

w. 33 *Abraha[m]em* – poprawka wydawcy, *Abrahamem* – rkps (błąd)

po w. 70 *Koniec* – rkps

Cytaty i lokalizacje biblijne w objaśnieniach za: *Biblia, to jest Księgi Starego i Nowego Testamentu według łacińskiego przekładu starego, w Kościele powszechnym przyjętego*, tł. J. Wujek, Kraków 1599. Skrótem NKPP oznaczono: *Nowa księga przysłów i wyrażen przysłówowych polskich*, t. 1–3, oprac. zespół pod kier. J. Krzyżanowskiego, Warszawa 1969–1972. Po skrócie podano tytuły haseł, po nich – numery znaczeń.

II. 1. Reprodukacja pierwszej strony rękopisu *Siedmiu pieśni na siedm artykułów Modlitwy Pańskiej*; rkps BN, sygn. 3047/III, k. 114rec., biblioteka cyfrowa Polona, domena publiczna

Siedm¹ pieśni na siedm artykułów² Modlitwy Pańskiej

Do Chrystusa Pana

- O Jezu, Synu Boga wielkiego jedyny,
 Który, żeby nas Ojcu swojemu za syny
 Przysposobieł, zstąpiwszy z Nieba³, siełaś⁴ na tem
 Świecie, aż i śmierć, cierpiał, stawszy się nam bratem⁵,
 5 Jakożeśmy dziś barzo dalecy od siebie:
 My na ziemi sługami, a Tyś królem w niebie!
 Wielka nasza pociecha, pewnie wiedząc⁶ o tym,
 Jakoś nas z sobą śmiercią, że zrównasz żywotem⁷.
 Tyś na krzyżu umierał – niech nie myśli ożyć,
 10 Kto by nie chciał Twojego krzyża na się włożyć⁸;
 Tyś na krzyżu umierał, nam pod nim żyć trzeba:
 Najpierwszy i ostatni krzyż stopień do nieba.
 Usłysz modlitwy, które ze łzami pospołu
 Z ziemskiego posyłamy do Ciebie padołu,
 15 Acz⁹ nas dzieli śmiertelna otchłań¹⁰. Lecz długoż¹¹ ta
 Twoich świętych, o Jezu, rąk nie dojdzie poszta¹²,
 Przyjmi od nas pokorną suplikę¹³, a przy Twój¹⁴
 Nie[ch] dojdzie Ojca¹⁵ Twego, którejs modlitwy,

¹ *Siedm* – siedem.

² *artykułów* – części, punktów, tj. fraz.

³ *za syny / Przysposobieł, zstąpiwszy z Nieba* – por. „Lecz gdy przyszło wypełnienie czasu, zesłał Bóg Syna swego, [– –] aby te, którzy pod zakonem byli, wykupił, żebyśmy przysposobienia synowskiego dostali” (Gal 4, 4–5).

⁴ *siełaś* – wieleś.

⁵ *stawszy się nam bratem* – por. „Albowiem ktobykolwiek uczynił wolą Ojca mego, który jest w niebieszech, ten bratem moim i siostrą i matką jest” (Mt 12, 50).

⁶ *pewnie wiedząc* – tj. że z pewnością wiemy.

⁷ *Jakoś nas z sobą śmiercią, że zrównasz żywotem* – por. „Bo jeśliśmy się wszczepionymi stali w podobieństwo śmierci jego, społem i w zmartwychwstaniu będziemy” (Rz 6, 5).

⁸ *Twojego krzyża na się włożyć* – por. „Weźmijcie jarzmo moje na się a uczcie się ode mnie” (Mt 11, 29); „Tedy Jezus rzekł uczniom swoim: »Jeśli kto chce za mną iść, niech sam siebie zaprze i weźmie krzyż swój a naśladuje mię«” (Mt 16, 24).

⁹ *Acz* – chociaż.

¹⁰ *nas dzieli [– –] otchłań* – por. „Z głębokości wołałem k tobie, Panie! Panie, wysłuchaj głos mój: niech będą uszy twoje naklonione na głos modlitwy mojej” (Ps 129 (130), 1–2).

¹¹ *Długoż* – tak długo, jak.

¹² *poszta* – dar (metaforycznie o słowach modlitwy).

¹³ *suplikę* – prośbę.

¹⁴ *przy Twój* – wraz z Twoją (Modlitwą Pańską).

¹⁵ *dojdzie Ojca* – dojdzie do Ojca.

- Kędyś wszystkie potrzeby ludzkie wytłumacz¹⁶,
 20 Chodząc po niskiej ziemi, nauczyć nas racze¹⁷.
 Niechaj Twe słowa, choć je nasz język wyrzecz, o
 O wierny Pośredniku¹⁸, o Boże i człecz, o
 Usłyszawszy, Ociec twój z górnych niebios na nie
 Mizernych swych robaków¹⁹ napelni żądanie.
 25 Nie odraża się Izak odmianą słów dźwięku, Gen[esis] 27, 25
 Jakobowych, kosmatych pomagawszy rękę;
 Przyjął go za Ezawa po koźlęcej skórcie²⁰.
 Twymi słowy wołamy do swojego Stwórcy.
 Jesliby rzekł: „Głos cudzy, choć słowa dziecięce”²¹,
 30 Pokaż Jezu przebite, pokaż za nas ręce!
 Niechaj się ust nieczystych²² nie odraża głosem!
 Okryj nas, o Baranku, swego runa włosem!
 Niechaj nam błogosławi, nie w zbożu, nie w roli²³,
 Lecz w cnotach i w czynieniu swojej świętej woli!
 35 Toż po śmiertelnej świata obłudnego nędzy,
 Dźwignąwszy z grobu, postaw, Panie Jezu, między

¹⁶ *Kędyś* [– –] *wytłumacz* – gdzie wyłożyłeś, wyraziłeś.

¹⁷ *którejeś modlitwy* [– –] *nauczyć nas racze* – o tym, że sam Jezus przekazał uczniom słowa modlitwy *Ojciec nasz* mówią dwie spośród czterech Ewangelii; por. Mt 6, 8–13; Łk 11, 1–4.

¹⁸ *Pośredniku* – por. „Bo jeden Bóg, jeden i Pośrednik Boga i ludzi, człowiek Chrystus Jezus” (1 Tm 2, 5).

¹⁹ *Mizernych* [– –] *robaków* – porównanie człowieka do robaka ma proveniencję biblijną (por. np. Hi 25, 6; Ps 21(22), 7).

²⁰ W wersach 25–27 mowa o podstępnie, za sprawą którego Jakub uzyskał ojcowskie błogosławieństwo od niedowidzącego Izaaka. Z inicjatywy matki, Rebeki, przebrał się w szaty swego brata Ezawa, któremu błogosławieństwo przysługiwało z racji pierworództwa. Ponieważ Ezaw miał obfite owłosienie, Jakub przed rozmową z rodzicem owinał kark i ramiona koźlą skórą. Izaak, choć poznał głos Jakuba, zdawszy się na dotyk, uwierzył, że ma przed sobą starszego syna i w konsekwencji pobłogosławił młodszemu (por. Rdz 27, 1–29). Marginalium odsyła do opisu sytuacji tuż przed błogosławieństwem: „A on [Izaak – D.P.] »Podaj mi – prawi – potrawy z łowu twego, synu mój, abyć błogosławiła dusza moja«. Które, gdy podane, jadł, podał mu też i wina, którego napiwszy się, rzekł do niego: »Przystąpże do mnie, całuj mię, synu mój«” (Rdz 27, 25–26).

²¹ *Głos cudzy, choć słowa dziecięce* – zdanie na wzór słów Izaaka: „Głos wprawdzie głos Jakóbów jest, ale ręce są ręce Ezawowe” (Rdz 27, 22).

²² *ust nieczystych* – epitet o proveniencji biblijnej; por. „bo mąż mający wargi plugawe, ja jestem, i w pośrodku ludu plugawe wargi mającego ja mieszkam” (Iz 6, 5).

²³ *Niechaj nam błogosławi, nie w zbożu, nie w roli* – o płodach ziemi mowa w błogosławieństwie Izaaka: „Dajżeć, Boże, z rosy niebieskiej i z tłustości ziemskiej, obfitość zboża i wina” (Rdz 27, 28).

- Owieczki swoje²⁴, kiedy, których dzisiaj płaczę,
 Uśpione w młodych leciech dziatki²⁵ swe obaczę;
 Kędy Cię, nierozjętem jedności łańcuchem
 40 Z przedwiecznym Ojcem, Świętem spojone[ego] Duchem²⁶,
 Będę chwalił (i moje będą ze mną dziatki),
 Czego i dziś, Jezu mój, odbieraj zadatki.

Pieśń pierwsza do Boga Ojca

„Ojcze nasz, któryś jest w Niebie”

- Nieba, ziemie i morza, i w nich wszystkich rzeczy
 Będących, między nimi Stworzycielu²⁷ człeczy²⁸,
 Któremuś w piersi z młodego formowane mułu,
 Chociaż nikt nie osadza w glinę karbunkułu²⁹,
 5 Duszę włożył rozumną³⁰, która żadnej kwoty³¹
 I żadnej nie ma ceny, cząstkę swej istoty,

²⁴ *Dźwignąwszy z grobu, postaw [– –] między / Owieczki swoje* – nawiązanie do ewangelicznego opisu Sądu Ostatecznego, w którym owce symbolizują zbawionych: „A gdy przydzie Syn Człowieczy [...], tedy siedzie na stolicy majestatu swego. I będą zgromadzone przedeń wszystkie narody, i odłączy je jedne od drugich, jako pasterz odłącza owce od kozłów. I postawi owce po prawicy swojej, a kozły po lewicy” (Mt 25, 31–33).

²⁵ *Uśpione w młodych leciech dziatki* – mowa o dwojgu przedwcześnie zmarłych dzieciach poety: Stefanie (ur. 1651, zm. 20 XII 1673) oraz Zofii Lipskiej (ur. 1654, zm. 11 V 1677). Młodszy syn poety, Jerzy (ur. 1661, zm. 15 IV 1691), również zakończył życie w młodym wieku, jednak jeśli przyjąć, że tekst powstał w latach siedemdziesiątych XVII w., wzmianka ta nie może go dotyczyć.

²⁶ *nierozjętem jedności łańcuchem / Z przedwiecznym Ojcem, Świętem spojone[ego] Duchem* – inwersja; sens: spojenego nierozzerwalnym łańcuchem jedności z przedwiecznym Ojcem i Duchem Świętym. Potocki nie kwestionuje chrześcijańskiego dogmatu Trójcy Świętej, według którego jedyny Bóg objawia się w trzech Osobach: jako Ojciec, Syn i Duch Święty. Choć zachowują One swą odrębność, współdzielą tę samą naturę i substancję.

²⁷ *Nieba, ziemie i morza, i w nich wszystkich rzeczy [– –] Stworzycielu* – nawiązanie do biblijnego opisu stworzenia świata (Rdz 1, 1–31).

²⁸ *między nimi Stworzycielu człeczy* – wśród nich Stworzycielu człowieka.

²⁹ *karbunkułu* – ciemnoczerwonego kamienia półszlachetnego, stosowanego w jubilerstwie.

³⁰ *w piersi z [– –] mułu [– –] / Duszę włożył rozumną* – por. „Utworzył tedy Pan Bóg człowieka z mułu ziemie i natchnął w oblicze jego dech żywota. I stał się człowiek w duszę żywiącą” (Rdz 2, 7). Biblijna koncepcja „tchnienia życia” w późniejszej refleksji chrześcijańskiej zespółiła się z Arystotelesowskim pojęciem duszy rozumnej, tj. tej części duszy, która odróżnia człowieka od zwierząt i roślin, umożliwia myślenie, rozumienie świata zewnętrznego i samoświadomość.

³¹ *żadnej kwoty* – żadnej mierzalnej wartości (tzn. jest bezcenna).

- Sobieś w nieśmiertelności podobnym go zlepieł³².
 A cóż? Zaraz ją przejadł, gdy go czart zaślepił³³,
 Zaraz zgrzeszeł, zaraz się z rajowem ogrojcem
 10 Dla swego rozstał grzechu³⁴. Przeczże³⁵ się mu Ojcem,
 Stwórcą bywszy, dopieroż gdy z nieprzyjacielem
 Twym przestaje³⁶, przecz mu się zowiesz Rodzicielem?
 Ująłżeś mu obroku³⁷, skoroć tak zawiniel?
 Na tym świecie bynajmniej – i owszem, przyczyniel.
 15 Całą ziemię w nagrodę ma³⁸, rajskiego sadu
 Za owoce, które mu przyczyną upadu³⁹.
 Dałeś wszystko, co w sobie niska ziemia łągnie,
 Ryby w morzu i ptaka na wietrze dosiągnie.
 A że wszyscy ojcowskie musim nosić brzemień,
 20 Musiem umierać⁴⁰, dałeś niebo nam za ziemię.
 Dałeś na mord i Syna, żebyś Jego mordem
 Wiecznem z sobą swój zlepek pojednał akordem⁴¹;
 Żebyś nam się stał Ojcem i żebyś nas skrewniel⁴²
 Z Synem swym. Jego śmiercią serceś swe rozrzewniel,
 25 Patrząc na jedno dziecko urodzone z siebie⁴³,

³² *Sobieś w nieśmiertelności podobnym go zlepieł* – por. „I stworzył Bóg człowieka na wyobrażenie swoje; na wyobrażenie Boże stworzył go: mężczyznę i białogłową stworzył je” (Rdz 1, 27).

³³ *Zaraz ją przejadł, gdy go czart zaślepił* – mowa o grzechu pierworodnym; pierwsi ludzie w wyniku szatańskiego kuszenia zjedli owocu z drzewa poznania dobra i zła, którego Bóg nie pozwolił im skosztować (por. Rdz 3, 1–6).

³⁴ *z rajowem ogrojcem / dla swego rozstał grzechu* – ze względu na swój grzech rozstał się z rajskim ogrodem; por. „I wypuścił go Pan Bóg z raju rozkoszy” (Rdz 3, 23).

³⁵ *Przeczże* – dlaczegoż.

³⁶ *przestaje* – zadaje się.

³⁷ *Ująłżeś mu obroku* – czy pozbawiłeś go wygód (utarty zwrot, por. NKPP, *obrok* 4)

³⁸ *Całą ziemię w nagrodę ma* – po wygnaniu z raju nie stracił na aktualności nakaz: „napętniajcie ziemię, a czynicie ją sobie poddaną; i panujcie nad rybami morskimi, i nad ptactwem powietrznym, i nade wszemi zwierzęty, które się ruchają na ziemi” (Rdz 1, 28); por. też: *Pieśń pierwsza*, w. 16–17.

³⁹ *upadu* – upadku.

⁴⁰ *wszyscy ojcowskie musim nosić brzemień, / Musiem umierać* – por. „przez jednego człowieka grzech na ten świat wszedł, a przez grzech śmierć, i tak na wszystkie ludzie śmierć przeszła” (Rz 5, 12).

⁴¹ *żebyś Jego mordem / Wiecznem z sobą swój zlepek pojednał akordem* – żebyś poprzez jego śmierć pojednał z sobą wieczną zgodą to, co ulepiłeś (tj, człowieka); por. „Bo jeśli, gdyśmy byli nieprzyjaciółmi, jesteśmy pojednani z Bogiem przez śmierć Syna jego, daleko więcej pojednani, będziemy zbawieni w żywocie jego” (Rz 5, 10).

⁴² *skrewniel* – spokrewnił.

⁴³ *jedno dziecko urodzone z siebie* – św. Jan Ewangelista kilkakrotnie używa w stosunku do Jezusa określenia „Jednorodzony”; por. np. „widzieliśmy chwałę jego, chwałę jako Jednorodzonego od Ojca” (J 1, 14); „Albowiem tak Bóg umiłował

- Kiedy kona, a śmierć go w cudzem grobie grzebie⁴⁴.
 Przeczże się tedy człowiek śmie z Tobą ogółem,
 Dobry Boże, ojcowskiem nazywać tytułem?
 Tyś ciało, Tyś dał duszę, Tyś do nieba drogę
 30 Pokazał⁴⁵. Ja inszego Ojcem zwać nie mogę
 (Niechaj kto chce, na świecie ojców liczy wielu),
 Tylko Ciebie, o Boże, o mój Stworzycielu!
 Nie chcę w niebie, nie chcę się na ziemi kiem inem
 Cieszyć. Tylko mi też swym dopomóż być synem:
 35 Mocnem do polepszenia życia przedsięwzięciem
 Dopomóż, dobry Boże, stać Ci się dziecięciem⁴⁶.
 Jeśli Cię Ojcem zowę, przestawając z czartem,
 Daremny pacierz, kiedy u ciebie bękartem.
 Niechże krew Chrystusowa serce me przerobi,
 40 Niechaj Ci mnie dziecięciem, Ojczy, przysposobi.

Pieśń II

„Święć się Imię Twoje”

- Oświeć blaskiem chwały swej, Boże, mój wzrok tępy!
 Lecz jeśli przed niem twarzy anielskie zastępy
 Skrzydłami zasłaniają⁴⁷, jeśli puścił wodze
 I spadł w on czas z bydlęcia swego Paweł w drodze,
 5 Ślepem się stał⁴⁸, jakby mu w oczy nasuł piasku⁴⁹,
 Czemuż się ja napieram Twojej chwały blasku?
 Serce błędne⁵⁰, grzechowem umotane cieniem,

świat, że Syna swego Jednorodzonego dał, aby wszelki, kto wierzy weń, nie zginął, ale miał żywot wieczny” (J 3, 16).

⁴⁴ *w cudzem grobie grzebie* – Jezus został pochowany w grobie, który Józef z Arymatei kazał wykuć dla siebie.

⁴⁵ *Tyś do nieba drogę / Pokazał* – por. „Rzekł mu Jezus: Jam jest droga i prawda i żywot. Żaden nie przychodzi do Ojca, jedno przez mię” (J 14, 6).

⁴⁶ *Mocnem [–] przedsięwzięciem / [–] stać Ci się dziecięciem* – stać się Twoim dzieckiem za sprawą mocnego postanowienia, zamiaru wytrwania w nim.

⁴⁷ *przed niem twarzy anielskie zastępy / Skrzydłami zasłaniają* – mowa o serafinach; por. „Seraphim stali nad Nim: sześć skrzydeł miał jeden, a sześć skrzydeł drugi: dwiema zakrywali oblicze” (Iz 6, 2).

⁴⁸ *puścił wodze / i spadł [–] z bydlęcia Paweł [–], / Ślepem się stał* – mowa o tym, co spotkało biblijnego Szawła, gdy jechał do Damaszku w sprawie listów dotyczących prześladowania chrześcijan – oślepiła go światłość Jezusa i upadł na ziemię. Doświadczenie to zainicjowało proces nawrócenia przyszłego apostoła (Dz 9, 3–8); z *bydlęcia* – ze zwierzęcia pod siodło.

⁴⁹ *jakby mu w oczy nasuł piasku* – zwrot przysłowiowy (NKPP, *oko* 101); *nasuł* – nasypał.

⁵⁰ *błędne* – błędzące.

- Świętego Ducha swego rozjaśni promieniem;
 Uderz krzemień stwardniałych piersi⁵¹ mych szczęśliwem
 10 Wiary, nadzieje i Twej miłości⁵² krzesiwem.
 Chociesz ci już niem nie raz serce moje trącał,
 Szatan przeszkadzał, żem Cię dotąd nie poświęcał⁵³,
 Szatan iskrę, jeżeli kiedy wpadła, gasieł⁵⁴.
 Więc gdy biedny człek tyła bez Ciebie nie ma sieł,
 15 Zdarz, aby Duch Twój Święty ognia mi przysp[o]rzał⁵⁵,
 Żebym ci tu, Boże mój, jako lampa gorzał⁵⁶.
 Niech się we mnie nie tylko w samej próżnej chęci,
 Ale w dobrych uczynkach Twoje Imię święci.
 Święte-ć jest wprzód, nim ziemia, nim stanęły nieba –
 20 Ani go już poświęcać człowiekowi trzeba.
 Tyś poświęcił anioły, Ty poświęcał ludzi⁵⁷,
 A Ciebie któż ma święcić? Tak ci świat spaskudzi
 Szatan grzechem, że w małej zostaje estymie
 (Co straszniejsza, że na niem Twoje bluźnią Imię).
 25 Nasiał fałszów, wymysłów przeciwko Twej woli,
 Pychy, obłudy, zbytków – nieczystych kąkoli⁵⁸;
 Żeby oblane krwawem Syna Twego potem⁵⁹

⁵¹ *krzemień stwardniałych piersi* – poetycki wariant utartego zwrotu serce jak krzemień (NKPP, *serce* 67).

⁵² *Wiary, nadzieje i twej miłości* – mowa trzech o cnotach teologicznych, tj. Boskich; por. „A teraz trwają wiara, nadzieja, miłość, to troje; a z tych większa jest miłość” (1 Kor 13, 13).

⁵³ *nie poświęcał* – nie wspominał, chwalać, błogosławić.

⁵⁴ *iskrę* [– –] *gasieł* – por. zwrot przysłowiowy „Najlepiej ogień zgasić, dopóki w iskrze” (por. NKPP, *iskra* 7).

⁵⁵ *Duch Twój Święty ognia mi przysp[o]rzał* – ogień jest biblijnym symbolem darów Ducha Świętego, por. „I ukazały im się rozdzielone języki jakoby ognia, i usiadł na każdym z nich z osobna. I napełnieni byli wszyscy Ducha Świętego” (Dz 2, 3–4).

⁵⁶ *jako lampa gorzał* – komparacja dobrego chrześcijanina do palącej się lampy ma proveniencję biblijną, por. „Wy jesteście światłość świata. [– –] Ani zapalają świece i kładą jej pod korzec, ale na świeczniku, aby świeciła wszystkim, którzy są w domu. Tak niechaj świeci światłość wasza przed ludźmi, aby widzieli uczynki wasze dobre i chwalili Ojca waszego, który jest w niebieszech” (Mt 5, 14–16). Por. także *Pieśń II*, w. 18.

⁵⁷ *Tyś poświęcił anioły, Ty poświęcał ludzi* – tj. Ty pobłogosławiłeś, udzieliłeś część swą świętości aniołom i ludziom.

⁵⁸ *Nasiał* [– –] *nieczystych kąkoli* – nawiązanie do biblijnej przypowieści o pszenicy i kąkolu: „Podobne się stało królestwo niebieskie człowiekowi, który posiał dobre nasienie na rolę swojej. A gdy ludzie spali, przyszedł nieprzyjaciół jego i nasiał kąkolu między pszenicą, i odszedł. A gdy urosła trawa i owoc uczyniła, tedy się pokazał i kąkol” (Mt 13, 24–26).

⁵⁹ *krwawem Syna twego potem* – por. opis modlitwy Jezusa w Ogrójcu przed męką: „I stał się pot jego jako krople krwi zbiegającej na ziemię” (Łk 22, 44).

- Zagłuszył siewy, pilnem krząta się obrotem⁶⁰.
 Nie daj, o Boże, świętej ubożyć stodoły!⁶¹
 30 Niechaj tak między ludźmi, jak między anioły
 Twoje Imię się święci, niechaj każdy przy tem
 Część ma z szatanem, kto go czyni pospolitem⁶².

Pieśń III

„Przydź Królestwo Twoje”

- Dosyć już, diable, dosyć lat tysięcy cztery,
 Jakoś z nieba na ziemię odmienił kwatery⁶³,
 Owszem, nazbyt, kiedyś tak hardzie i zuchwale
 Świat przywłaszczywszy⁶⁴, Bożej śmiał uwłaczać chwale.
 5 Bogu niebo, gdzie z tobą idąc na frymarki⁶⁵,
 Piekło-ć puścił dziedzicznie⁶⁶ i jezioro z siarki⁶⁷,
 Człeku ziemia należy do orania⁶⁸, a ty
 Jakoś na niej zakładać swe śmiał majestaty⁶⁹?
 I do tegoś na koniec przyprowadził rzeczy,

⁶⁰ *pilnem krząta się obrotem* – sens: usilnie ponawia zabiegi.

⁶¹ *świętej* [– –] *stodoły* – metaforycznie: świętego Kościoła.

⁶² *Część ma z szatanem, kto go czyni pospolitem* – ma udział w losie szatana, tj. zostaje potępiony, kto go nadużywa; por. „Nie będziesz brał imienia Pana, Boga twego, nadaremno; bo nie będzie miał za niewinnego Pan tego, który by wziął imię Pana, Boga swego, nadaremno” (Wj 20, 7).

⁶³ *dosyć lat tysięcy cztery, / Jakoś z nieba na ziemię odmienił kwatery* – wystarczy czterech tysięcy lat, odkąd zmieniłeś miejsce zamieszkania z nieba na ziemię. Mowa o okresie od strącenia szatana z nieba u początków świata aż do narodzin Chrystusa według popularnej rachuby opartej na tradycji talmudycznej; por. „Bo jeśli wedle zgadzających się profecyj sześć tysięcy lat ma stać *structura huius universi* [konstrukcja tego wszechświata – D.P.], toć dwa tysiąca rość, aż do czasów Abrahamowych i podania Zakonu Bożego, dwa tysiąca w perfekcyjnej i sile aż do narodzenia Zbawiciela naszego, dwa tysiąca *ad senectam* [do starości] i końcowi swemu” (W. Potocki, *Transakcja wojny chocimskiej*, oprac. A. Brückner, Kraków 1924, *Przemowa*, s. 359).

⁶⁴ *Świat przywłaszczywszy* – w Biblii szatan bywa określany jako władca doczesnego świata; por. „Teraz książę tego świata precz wyrzucon będzie” (J 12, 31) czy „książę świata tego” (J 14, 30); por. „Wiemy, iż z Boga jesteśmy, a świat wszystek we złem leży” (1 J 5, 19).

⁶⁵ *idąc na frymarki* – przenosząc prawo własności na drodze wymiany handlowej (ironicznie, o karze za bunt szatana).

⁶⁶ *puścił dziedzicznie* – oddał w dziedzictwo.

⁶⁷ *jezioro z siarki* – biblijny element piekielnej topografii; por. „I poimana jest bestyja [– –] Ci dwa wrzuceni są żywi w jezioro ognia gorejącego siarką” (Ap 19, 20).

⁶⁸ *Człeku ziemia należy do orania* – por. „I wypuścił go Pan Bóg z raju rozkoszy, żeby uprawował ziemię, z której jest wzięty” (Rdz 3, 23).

⁶⁹ *majestaty* – trony, stolice.

- 10 Że On, Bóg miłosierny, On, Dobrodziej człeczy,
 Raz wodą ludzkie grzechy z całą ziemią zalał⁷⁰,
 A drugi raz je ogniem w Sodomie wypalał⁷¹.
 Po staremuś dowodził⁷², jak się świat osuszył,
 Ażeś z tronu Bożego Jedyńaka⁷³ ruszył.
- 15 Ani ognie, ani cię wygnać mogły wody
 Z świata do piekła, tobie stworzonej gospody⁷⁴.
 Jako w własnym dziedzictwie, takeś się tu szerzył.
 W dzieciach Abrahamowych⁷⁵, z którym się sprzymierzył
 Bóg przez obrzezkę⁷⁶, Jego święty zakon gasi⁷⁷,
- 20 Aż mu w postawie człeczej⁷⁸ zabieżał od spasi⁷⁹
 Syn Boży. I o tego bestyja⁸⁰ się kusi.
 Na koniec, co był połknął [z] nadzieją, wykrztusi.
 Patrz, jako mu nas przyszło gwałtownie wydzierać:
 Musiał Chrystus żałośnie⁸¹ na krzyżu umierać.
- 25 Tak się był mocno świata, tak gorąco chwycił,
 Aż go śmiercią niewinną Syn Boży zaszczycił.
 Jużże też przestał? Oj nie! Chrystus w niebo z grobu
 Poszedł⁸², a szatan szuka wszelkiego sposobu,
 Żeby – jako w niesytej chęci swej założył –
- 30 Boskie na niskiej ziemi królestwo zubożeł.
 Wszelkiego wieczny kłamca⁸³ zażywa⁸⁴ fortelu,

⁷⁰ *wodą* [– –] *grzechy z całą ziemią zalał* – mowa o biblijnym potopie jako karze za niegodziwość mieszkańców ziemi (por. Rdz 6–9).

⁷¹ *je ogniem w Sodomie wypalał* – mowa o pełnym niegodziwości mieście Sodoma, które wraz z Gomorą zostało z woli Boga zniszczone przez deszcz siarki i ognia (Rdz 19, 24).

⁷² *dowodził* – działał.

⁷³ *Jedyńaka* – tj. Jezusa, jedyne Syna Bożego.

⁷⁴ *gospody* – kwatery, stancji.

⁷⁵ *w dzieciach Abrahamowych* – w narodzie wybranym, żydowskim; por. słowa Boga skierowane do Abrahama: „I rozmnożę nasienie twoje jako gwiazdy niebieskie, i dam potomkom twoim wszystkie te krainy. I będą błogosławione w nasieniu twojem wszystkie narody ziemi” (Rdz 26, 4).

⁷⁶ *się sprzymierzył* [– –] *przez obrzezkę* – zawarł przymierze, którego znakiem jest obrzezanie (por. Rdz 17, 10–11).

⁷⁷ *święty zakon gasi* – tj. tłumi gorliwość w przestrzeganiu Bożego prawa.

⁷⁸ *w postawie człeczej* – pod postacią człowieka.

⁷⁹ *zabieżał od spasi* – pokrzyżował szyki, uderzając znienacka (utarty zwrot; NKPP, *spaś* 2).

⁸⁰ *bestyja* – szatan (por. Ap 13).

⁸¹ *żałośnie* – w smutny, pełen udręki sposób.

⁸² *Chrystus w niebo* [– –] / *Poszedł* – mowa o wniebowstąpieniu Chrystusa; por. np. Mk 16, 19; Dz 1, 9–11.

⁸³ *kłamca* – por. słowa Jezusa o szatanie: „jest kłamcą, i ojcem jego [kłamstwa – D.P.]” (J 8, 44).

⁸⁴ *zażywa* – stosuje, posługuje się.

- Żeby śmierć Chrystusowa dojść nie mogła celu.
 Już pogaństwo zaswojeł, już ma Żydy w związku⁸⁵.
 Do Kościoła szturmuję, już i ten po kasku
- 35 Przez schizmy i żalosne herezyje łamię;
 Już wprowadza, czego Pan w swym nie chce mieć domie.
 Utwierdzający fałsze, przez swe instrumenta⁸⁶
 Wielu niewinnych ludzi obojej płci pęta
 I znowu się da wygnać wedle swej fantazy⁸⁷,
- 40 Moc przypisując, której nie mają obrazy.
 Tak, pod pretekstem chwały pomnożenia Bożej,
 Niszczy ją, a królestwo swoje co dzień mnoży.
 Pódmżyż do inszych grzechów, gdzie puściwszy lece⁸⁸
 Ciału i światu⁸⁹, bierze obronne fortece
- 45 Serc ludzkich, że musi Bóg, co się w nich zawiera⁹⁰,
 Wychodzić. Nieszczęśliważ tego człeka biera⁹¹.
 O Boże, któryś stworzył archanioły w niebie,
 Złegoś zrucieł⁹², dobrychś zostawił dla siebie,
 Niech Twe przyjdzie Królestwo, niech owoc twej łaski
- 50 W nas nie ginie przez złego czarta wynalazki!
 Takli się ta bestyja, ten smok rydzy⁹³, stary⁹⁴,
 Podjętej za swą pychę⁹⁵ mści nad ludźmi kary.
 I dokądże, za których na krzyżu umierał
 Syn Twój, będzie nad nimi państwo rozpościerał?
- 55 Mało, że poganina, mało, że ma Żyda,

⁸⁵ *Już pogaństwo zaswojeł, już ma Żydy w związku* – por. „Gdyżeśmy dowiedli, iż Żydowie i Grekowie, wszyscy są pod grzechem” (Rz 3, 9). Grecy są w tej frazie synekdochą pogan; *zaswojeł* – zagarnął, przywłaszczył sobie; *w związku* – w więzach, w niewoli.

⁸⁶ *instrumenta* – narzędzia, środki, metody.

⁸⁷ *fantazy* – zachcianki, zamysłów.

⁸⁸ *puściwszy lece* – popuściwszy wodze (utarty zwrot; NKPP, *wodze* 2).

⁸⁹ *ciału i światu* – ciało i świat wraz z szatanem według tradycji sięgającej wczesnego średniowiecza tworzą triadę wrogów w duchowej walce, jaką musi toczyć człowiek. Wątek ten obecny jest m.in. w dziele *Enchiridion militis Christiani* Erazma z Rotterdamu.

⁹⁰ *zawiera* – zamyka, zatrzymuje wewnątrz.

⁹¹ *Nieszczęśliważ* [– –] *biera* – tj. nieszczęśliwy los; por. zwrot przysłowiowy „Kto wie, jak biera padnie” (NKPP *biera*).

⁹² *Złegoś zrucieł* – zrzuciłeś złego, zbuntowanego Lucyfera; por. objaśn. 63.

⁹³ *smok rydzy* – czerwony smok; por. „I ukazał się drugi znak na niebie: a oto smok wielki rydzy” (Ap 12, 3).

⁹⁴ *smok* [– –] *stary* – por. „I zrzucon jest on smok wielki, wąż starodawny, którego zowią diabłem” (Ap 12, 9).

⁹⁵ *za swą pychę* – o pysze jako grzechu szatana, za który został on wypędzony z nieba, uczy tradycja oparta m.in. na alegorycznej interpretacji starotestamentowego proroctwa dotyczącego władcy Tyru (Ez 28, 11–19).

- Jeszcze tak wielką liczbę chrześcijanów przyda⁹⁶.
 Przy swymli się dziedzictwie nie opowiesz, Panie⁹⁷,
 Cały świat pójdzie za niem, żeć nic nie zostanie
 (Kościoła on nie ruszy⁹⁸, ale że w Kościele
 60 Prawdziwych chwalców Twoich barzo już niewiele,
 Rzadko kto owcą wchodzi do świętej owczarni⁹⁹).
 Twój ci wszytek świat. Czemuż ma ginąć tak marnie,
 Że przyszedzsy za czasu na świat dokonaniem¹⁰⁰,
 Wątpi Chrystus Pan, żeby znalazł wiarę na niem¹⁰¹?
 65 Niechaj Twoje do chwały, szatańskie do skazy
 Przyjdzie królestwo. Niechaj Cię [n]ie przez obrazy
 Świętych Twoich, jakieś im przypisując dziwy,
 Lecz ich chodząc drogami, czi Kościół prawdziwy.
 Niech Cię czi w świętych Twoich, lecz Twojego domu
 70 Niczemu niech nie święci, Boże, i nikomu.
 Niech nowem egzorcystom brzmi w uszu pomału
 Straszny on ostatniego dekret trybunału¹⁰² –
 Kiedy mu rzeką: „Zaśmy¹⁰³ w Twym imieniu, Panie,
 Diabłów nie wyganiałi?”, fuknie Sędzia na nie
 75 I rzecze, skoro czoło zagniewane skrzywi:
 „Precz ode mnie odejdźcie, precz niesprawiedliwi!
 Nie znam ja was! Odejdźcie, gdzie z swym pryncypałem
 Wiecznych ogniów będziecie gorzeli zapałem¹⁰⁴.”

⁹⁶ *przyda* – doda.

⁹⁷ *Przy swymli się dziedzictwie nie opowiesz, Panie* – por. słowa psalmu będącego wołaniem o pomstę nad pyszniącymi się: „Boć nie odruci Pan ludu swego, a dziedzictwa swego nie opuści” (Ps 93 (94), 14).

⁹⁸ *Kościoła on nie ruszy* – por. „na tej opoce zbuduję Kościół mój, a bramy piekielne nie zwyciężą go” (Mt 16, 18).

⁹⁹ *Rzadko kto owcą wchodzi do świętej owczarni* – mowa o nielicznych głoszących autentyczną naukę Chrystusa; por. „Strzeżcie się pilnie fałszywych proroków, którzy do was przychodzą w odzieniu owczym, a wewnątrz są wilcy drapieżni” (Mt 7, 15).

¹⁰⁰ *za czasu [– –] dokonaniem* – tj. u końcu czasów, w dniu Sądu Ostatecznego.

¹⁰¹ *Wątpi Chrystus Pan, żeby znalazł wiarę na niem* – por. „Wszakóż Syn człowieczy, przyszedzsy, izali znajdzie wiarę na ziemi?” (Łk 18, 8).

¹⁰² *ostatniego [– –] trybunału* – Sądu Ostatecznego.

¹⁰³ *Zaśmy* – czyśmy.

¹⁰⁴ Dialog zawarty w wersach 73–80 wyraźnie nawiązuje do nauki Jezusa o dniu Sądu Ostatecznego. Por. słowa dotyczące fałszywych proroków: „Wiele ich rzecze mi dnia onego: »Panie, Panie! Izaliśmy w imię Twoje nie prorokowali i w imię Twe czartów nie wyganiałi, i w imię Twe wiele cudów nie czynili?«. A tedy wyznam im: »Żem was nigdy nie znał, odstąpcie ode mnie, którzy nieprawość czynicie«” (Mt 7, 22–23); por. też werset odnoszący się do kary wymierzonej grzesznikom: „Tedy rzecze i tym, którzy po lewicy będą: »Idźcie ode mnie, przeklęci, w ogień wieczny, który zgotowany jest diabłu i aniołom jego«” (Mt 25, 41); *zapałem* – płomieniem.

- Dlategoć utrapionych bywało tak wiele,
 80 Że też i egzorcystów w [t]em ziemskim Kościele”.
 Skóra na mnie zadrżała¹⁰⁵, ba, i nie daremnie!
 Niech przyjdzie Twe Królestwo, o Boże, i we mnie!
 Już ten czas, kiedy do mnie miał czart prawo, minął,
 Jużem się pod Twój święty majestat przekinał¹⁰⁶.
 85 Nie chcę żadnego spółku z przeklętym mieć Plutem¹⁰⁷,
 Tobie duszę mą winnym oddaję trybutem¹⁰⁸.

Pieśń IV

„Bądź wola Twoja, jako w niebie, tak i na ziemi”

- Niech jako w niebie, tak też i na ziemi, Panie,
 We wszystkim się za dosyć Twojej woli stanie.
 Słuchają Cię duchowie, słuchają anieli –
 A dławczegóż by ludzie śmiertelni nie mieli?
 5 Tak, tak duszny¹⁰⁹ zwodziciel rozum nasz zopaczł¹¹⁰,
 Że sobie cel koždy z nas swoich spraw naznaczył,
 I jeśli co nie podług jego padnie woli,
 Narzeka i każdego niecierpliwie¹¹¹ boli.
 Mówiemy-ć co dzień: „Stań się Twoja wola święta”,
 10 A skoro stanie, zaraz człek się zapamięta¹¹².
 Jeśli go śmierć na dzieciach (gdzie największa proba
 Ufności w Bogu) albo zasmuci choroba,
 Jeśli go szkoda albo zniewaga nawiedzi,
 Nie ma-ż końca żałobie. Jak płacze, jak biedzi¹¹³
 15 I gada, językowi odłożywszy skoble¹¹⁴,
 Przeciwno Bogu, który i na gniazdach wroble,
 I na głowach policzył wszystkie włosy nasze!

¹⁰⁵ *Skóra na mnie zadrżała* – utarty zwrot (por. NKPP, *skóra* 31).

¹⁰⁶ *przekinał* – zmienił stronę konfliktu.

¹⁰⁷ *żadnego spółku z [– –] Plutem* – nic wspólnego z szatanem, nazwanym tu imieniem Plutona, rzymskiego boga podziemnej krainy zmarłych; podobnie u Tassa-Kochanowskiego, gdzie szatan to „Pluton srogi” (*Gofred IV*, oktawa 4).

¹⁰⁸ *winnym [– –] trybutem* – należną daninę.

¹⁰⁹ *duszny* – duchowy.

¹¹⁰ *zopaczł* – zepsuł.

¹¹¹ *niecierpliwie* – niezdolnie.

¹¹² *się zapamięta* – się zapomni.

¹¹³ *biedzi* – biadoli.

¹¹⁴ *językowi odłożywszy skoble* – otworzywszy językowi zamknięcie umożliwiające zawieszenie kłódki na specjalnym metalowym uszku; nawiązanie do zwrotu przysłowiowego „Językowi dwoje zawarcia przyrodenie dało” (tj. usta i zęby; NKPP, *język* 39).

- Dalekoż droższe ludzkie niżli dzieci ptasze¹¹⁵.
 Błądzi rozum, błądzi tu nasz afekt¹¹⁶ szkaradnie.
 20 Wróblík bez jego woli na ziemię nie spadnie,
 Włos z głowy¹¹⁷. Nie w żydowskiem to piszą Talmudzie¹¹⁸ –
 Chrystus Pan rzekł. Jakoż mrzeć bez niej mają ludzie?
 Cóż za szkoda jednego, pytam, włosa z głowy?
 A wždy i ten, póki Bóg nie dopuści, zdrowy.
 25 Dopieroż wsi, tysiące i twe wszystkie mienia
 Nie mogą bez Boskiego ginąć dopuszczenia.
 Przeczże kłopot, przecz taka w twoim domu trwoga
 Za każdą szkodą, kiedy wiesz, że jest od Boga
 (Bo nic bez Jego woli: cokolwiek dokucza
 30 I co cię uwesela¹¹⁹ – pacierz¹²⁰ nas naucza)?
 Niechże tak jako w niebie, i na ziemi będzie
 Twoja, o Boże, wola! Co w swym sercu przedzie
 Śmiertelny człowiek, niechaj Twojej woli poda:
 Lubo pożytek, lubo w czym go potka szkoda.
 35 Częstoż się dziecię noża, często głupi miecza
 Napiera¹²¹, tak jest ślepa myśl w ciele człowiecza.
 Co mi widzisz zdrowego, choć się ciało krzywi¹²²,
 To daj, a to weźm, co się duszy mej przeciwi,
 Chociaż sercu smakuje, bo nam idzie rodem¹²³,
 40 Że się często trucizny napieramy z miodem¹²⁴.

¹¹⁵ *I na gniazdach wroble, / I na głowach policzył wszystkie włosy nasze! / Dalekoż droższe ludzkie niżli dzieci ptasze* – por. „Izali pięci wróblí nie przedają za dwa pieniążki? A jeden z nich nie jest w zapamiętaniu przed Bogiem. Aleć i włosy głowy waszej wszystkie są zliczone, a przeto się nie bójcie: drożsiście wy niżli wiele wróblów” (Łk 12, 6–7); por. także Mt 10, 29–31.

¹¹⁶ *afekt* – nieuporządkowane uczucie, pragnienie, przeciwstawiane racjonalnemu, stoickiemu rozumowi.

¹¹⁷ *Wróblík bez jego woli na ziemię nie spadnie, / Włos z głowy* – por. „a jeden z nich [wróblí – D.P.] nie upadnie na ziemię bez Ojca waszego” (Mt 10, 29); „boć żadnego z was włos z głowy nie spadnie” (Łk 21, 18; zwrot ten przyjął się w przysłowiu; por. NKPP, *Bóg* 12).

¹¹⁸ *Talmudzie* – judaistycznym komentarzu do Tory – pierwszych pięciu ksiąg Starego Testamentu.

¹¹⁹ *nic bez Jego woli: cokolwiek dokucza / I co cię uwesela* – myśl biblijna (por. Ba 4, 29; Est 16, 21), która przyjęła się w przysłowiu (NKPP, *Bóg* 107).

¹²⁰ *pacierz* – tj. modlitwa *Ojcze nasz*.

¹²¹ *Częstoż się dziecię noża, często głupi miecza / Napiera* – zwrot przysłowiowy (NKPP, *miecz* 11g).

¹²² *się [–] krzywi* – jest niezadowolone.

¹²³ *nam idzie rodem* – mamy z przyrodzenia.

¹²⁴ *trucizny [–] z miodem* – nawiązanie do wariantów zwrotów przysłowiowych: „Nie ma miodu bez żółci” (NKPP, *miód* 20); „Więcej żółci niżli miodu” (NKPP, *miód* 25).

Niech statut Twoim Boskiem napisany palcem¹²⁵
 Co aniołom, to ludziom będzie. Niech z zuchwalcem,
 Którego Twój dla pychy anioł z nieba strąci¹²⁶,
 Człek nie spółkuje¹²⁷, niech z niem praw Twoich nie mąci.

Pieśń V

„Chleba naszego powszedniego daj nam dzisiaj”

- Wszchemocny, mądry, wieczny i sam tylko¹²⁸ Boże!
 Ziemscy bowiem bogowie¹²⁹, jeśli chybi zboże¹³⁰,
 Skoro z przeszłych wypróżnia urodzajów brogi¹³¹,
 I ludźmi być, nie tylko przestawają bogi¹³².
 5 I dlatego uważnie¹³³ bardzo czynią, że Cię
 O chleb proszą, jeśli chcą żyć dłużej na świecie.
 O, jako nader podła zda się rzecz i licha,
 Na której wszytka świecka zawisnęła pycha!¹³⁴
 Chleb jest powszedni. Niech kto we złocie, we srebrze
 10 Pływa, zgasał, jeśli sobie chleba nie wyżebrze.
 Więc kiedy nas owoce z Twego raję ruszą¹³⁵,
 Że na ten świat rodzicy¹³⁶ rumować się¹³⁷ muszą,
 Daj nam, nie mnie samemu, daj, kto tylko godzien,
 Naszego powszedniego chleba – prosim co dzień.
 15 Naszego, nie cudzego, z własnych rąk zarobku
 (Precz lichwy i wydzierstwa¹³⁸ od mojego snopku!),
 „Powszedniego” – dokładam. Żebym żywot krotki

¹²⁵ *statut Twoim Boskiem napisany palcem* – Boskie Prawo, Dekalog.

¹²⁶ *zuchwalcem, / Którego Twój dla pychy anioł z nieba strąci* – tj. Lucyferem, według tradycji strąconym z nieba przez archanioła Michała za grzech pychy (por. objaśn. 63, 92; por. także Ap 12, 7–9).

¹²⁷ *nie spółkuje* – nie wchodzi w układ, nie współdziała.

¹²⁸ *sam tylko* – jedyny.

¹²⁹ *Ziemscy* [– –] *bogowie* – tj. ziemscy władcy.

¹³⁰ *jeśli chybi zboże* – w razie nieurodzaju zboża.

¹³¹ *brogi* – ruchome dachy oparte na wkopanych w ziemię słupkach, służące do osłony przed deszczem składowanego pod nimi zboża.

¹³² *I ludźmi być, nie tylko przestawają bogi* – nie tylko przestają być bogami (tj. tracą znaczenie), ale i zachowują się nieludzko.

¹³³ *uważnie* – rozważnie.

¹³⁴ *Na której wszytka świecka zawisnęła pycha* – od której zależy, na której zasadza się cała światowa, ziemska wyniosłość.

¹³⁵ *nas owoce z Twego raję ruszą* – aluzja do wygnania pierwszych ludzi z raję za zjedzenie owocu z drzewa poznania dobra i zła (por. objaśn. 33).

¹³⁶ *rodzicy* – pierwsi rodzice: Adam i Ewa.

¹³⁷ *rumować się* – uchodzić z dzierżawy w wyniku eksmisji.

¹³⁸ *wydzierstwa* – wyzysk.

- Do Twojej woli zachował¹³⁹, precz, wszelkie łakotki!¹⁴⁰
 Przewoźne przez dalekie specyjały morze¹⁴¹
 20 Pieszczochom¹⁴² zostawuję. Mnie, co pług zaorze,
 Co ziemia pasie moja, to daj¹⁴³ do żywiołu¹⁴⁴,
 Za¹⁴⁵ wyśmienite kąski nie sadzaj u stołu.
 Nie chcę dla podniebienia i swego języka
 Tuczyć specyjałami ciała – dosyć bryka¹⁴⁶.
 25 Daj chleba dziś, co wiedzieć bowiem jutro czyje¹⁴⁷.
 Niech Cię znowu on prosi, kto jutra dożyje.
 Na dzień-eś tylko Żydom kazał mannę zbierać¹⁴⁸ –
 Czemuż się chrześcijanin ma chleba napierać
 Na jutro¹⁴⁹ (a dopieroż gdy łącniej on prosić
 30 Niż schylać i Żydowi dla manny się nosić¹⁵⁰)?
 Daj nam chleba. Czy nie wiesz, że żołądek głuchy,
 Łaknąć¹⁵¹, sprzedał za miskę pierworództwo juchy¹⁵²?
 Więc że do tego chleba i suknie należą¹⁵³,
-
- ¹³⁹ *żywot* [– –] *Do Twojej woli zachował* – w życiu wytrwał w zgodzie z Twoją wolą.
¹⁴⁰ *łakotki* – łakocie, słodycze.
¹⁴¹ *Przewoźne przez dalekie specyjały morze* – inwersja; sens: rarytasy sprowadzane przez dalekie morze.
¹⁴² *Pieszczochom* – rozkosznikom rozmiłowanym w przyjemnościach i wygodach.
¹⁴³ *co pług zaorze, / Co ziemia pasie moja, to daj* – prośba zgodna z Arystotelesowskim ideałem umiaru i „złotego środka”, który stał się stałym komponentem etosu szlacheckiego ziemianina; *pasie* – karmi.
¹⁴⁴ *do żywiołu* – jako pożywienie.
¹⁴⁵ *Za* – w celu uzyskania.
¹⁴⁶ *bryka* – buntuje się.
¹⁴⁷ *co wiedzieć* [– –] *jutro czyje* – sens: nie wiadomo, co będzie jutro (zwrot przysłówkowy; NKPP, *jutro* 6).
¹⁴⁸ *Na dzień-eś tylko Żydom kazał mannę zbierać* – mowa o nakazie dotyczącym zbierania manny, którą Bóg zsyłał Izraelitom jako pokarm w wędrówce z Egiptu do Ziemi Obiecanej. Za wyjątkiem dnia poprzedzającego szabat Żydom nie wolno było gromadzić zapasów manny na dzień następny; por. „I rzekł Pan do Mojżesza: »Oto ja spuszczę wam chleb z nieba. Niechaj wychodzi lud, a zbiera, coby dosyć było, na każdy dzień«” (Wj 16, 4).
¹⁴⁹ *Czemuż się chrześcijanin ma chleba napierać / Na jutro* – por. „Nie troszczcie się tedy o jutrze, albowiem jutrzejszy dzień sam o się troskać się będzie. Dosyć ci ma dzień na swej nędzy” (Mt 6, 34).
¹⁵⁰ *się nosić* – tułać się.
¹⁵¹ *żołądek głuchy, / Łaknąć* – nawiązanie do przysłowia „Głodny żołądek uszu nie ma” (por. NKPP, *żołądek* 1; najstarsze poświadczenie przysłowia pochodzi z XVIII w.).
¹⁵² *przedał za miskę pierworództwo juchy* – nawiązanie do postępuku biblijnego Ezawy, syna Izaaka, który za miskę zupy z soczewicy odstąpił przywilej pierworództwa swemu młodszemu bratu Jakubowi (Rdz 25, 29–34).
¹⁵³ *do tego chleba i suknie należą* – sens: w prośbie o chleb z Modlitwy Pańskiej zawiera się także prośba dotycząca innej potrzeby ciała, tj. ubioru.

- Jako dasz ciała żywność, tak też daj odzież.
 35 Niechaj pysznego w złoto przybiera Fortuna¹⁵⁴ –
 Będzie, Panie, onego dosyć na mnie runa,
 W którymś w raju Ewę odział i Adama¹⁵⁵
 (To na nagość, na ciepło ujdzie leda szlama¹⁵⁶).
 Strzeż od gadziny, obroń drapieżnego zwierza¹⁵⁷,
 40 Bo gdyć rodzicy naszy umknęli przymierza¹⁵⁸,
 I zwierz, i gad – wszystko, co i kasa, i truje,
 Waśni się na człowieka i rebelizuje¹⁵⁹.
 Daj wszystko, co ciało naszych i naszej potrzebie,
 Ale o dusznem¹⁶⁰ naprzód pomni, Boże, chlebie.
 45 Bogatyś ci, Ty wszystkich swych czynów dobrodziej!
 Dusze naprzód karm chlebem, dusze nagość odziej,
 Bo ciało lubo w długiem, lubo w krótkim czasie,
 Stawszy się żerem śmierci, robaki napasie,
 Dusza wiecznie żyć będzie w onem raju nowem¹⁶¹.
 50 Więc ją, proszę, posilaj Syna swego słowem¹⁶²
 Oraz i jego ciałem pod osobą¹⁶³ chleba,
 Które pokarmem dusze mej zstąpiło z nieba,
 Dla niej Barankiem, dla niej do śmierci się stanie¹⁶⁴.
 Jegoż ją wełną odziej, dobrotliwy Panie,
 55 Żebyś gdy pójda owce i kozy do braku¹⁶⁵,

¹⁵⁴ *Fortuna* – rzymska bogini personifikująca zmienność losu.

¹⁵⁵ *runa*, / *W którymś w raju Ewę odział i Adama* – okrycia ze skór, które otrzymali od Boga pierwsi ludzie przed opuszczeniem raju (por. Rdz 3, 21).

¹⁵⁶ *szlama* – błam, czyli zszyte skóry zwierząt służące do podszycia płaszcza.

¹⁵⁷ *Strzeż od gadziny, obroń drapieżnego zwierza* – obrazowanie biblijne; por. oznaki Bożej opieki według psalmisty: „Po żmiję i po bazyliżkę chodzić będziesz; i podepczesz lwa i smoka” (Ps 90 (91), 13); *obroń* [–] *zwierza* – obroń przed zwierzęciem.

¹⁵⁸ *umknęli przymierza* – wykroczyli przeciwko przymierz, tj. zgrzeszyli.

¹⁵⁹ *rebelizuje* – buntuje się, występuje przeciwko.

¹⁶⁰ *dusznem* – duchowym.

¹⁶¹ *raju nowem* – mowa o nowej rzeczywistości po paruzji; por. „I widziałem niebo nowe i ziemię nową; albowiem pierwsze niebo i pierwsza ziemia przeszła [– –]. A ja, Jan, widziałem święte miasto Jeruzalem nowe, zstępujące z nieba od Boga [– –]. I słyszałem głos wielki z stolice, mówiący: »Oto przybytek Boży z ludźmi, i będzie mieszkał z nimi«” (Ap 21, 1–3).

¹⁶² *posilaj Syna swego słowem* – „iż nie samym chlebem żyje człowiek, ale wszelkiem słowem, które wychodzi z ust Pańskich” (Pwt 8, 3).

¹⁶³ *osobą* – postacią.

¹⁶⁴ *Dla niej Barankiem, dla niej do śmierci się stanie* – por. fragment prorocstwa odnoszącego się do zbawczej ofiary Chrystusa: „Ofiarowan jest, iż sam chciał, a nie otworzył ust swoich. Jako owca na zabicie wiedzion będzie, a jako baranek przed strzygącym go zamilknie, a nie otworzy ust swoich” (Iz 53, 7).

¹⁶⁵ *gdy pójda owce i kozy do braku* – tj. w dniu Sądu Ostatecznego (por. objaśn. 24); *do braku* – do segregacji.

- Po krzyżu Chrystusowem mógł ją poznać znaku.
 Jać to, ja marnotrawca, gdy wszystko utracam,
 Com wziął ojczystym działem¹⁶⁶, do Ciebie się wracam¹⁶⁷,
 Syty młota¹⁶⁸ i leśnych z wieprzami żołądzi,
 60 Co aż do samej śmierci duszę moję nędzy¹⁶⁹.
 Obróć słuszne, o Boże, w miłosierdzie gniewy!
 Daj chleba za czartowskie duszy mojej plewy,
 Zmiłuj się nad zgubionem, dobry Ojczy, synem,
 A daj gorzkich łez piołun¹⁷⁰ słodkiem spłokać winem.

Pieśń VI

„Odpuść nam nasze winy, jako i my odpuszczamy naszym winowajcom”

- Odpuść nam nasze winy, lecz nie tak, jako my
 Swym winowajcom, Boże serc naszych wiadomy¹⁷¹ –
 Tak, jakbyśmy powinni odpuszczać im wprzody.
 Lecz w pomście zyski liczem w odpuszczaniu szkody –
 5 I to grzech, i to odpuść, bo mówimy usta
 Jawne kłamstwo – świadkiem są nasze nieodpusty¹⁷².
 Gdybym Cię Ojcem razów nie doznawał wiele,
 Pewnie, że bym przed sędziem nie mówił tak śmieie.
 Acz już strawione lata swoją mierząc piędzią¹⁷³,
 10 Boję się, żeby z Ojca nie chciałeś być sędzią,
 Kiedy cię na każdy dzień raz, dwa, trzy najwięcej¹⁷⁴

¹⁶⁶ *Com wziął ojczystym działem* – co wziął w wyniku podziału spadku po ojcu.

¹⁶⁷ *ja marnotrawca [– –] / [– –] do Ciebie się wracam* – nawiązanie do przypowieści o synu marnotrawnym, który zabrawszy przypadającą na niego część ojcowskiego majątku, roztrwonił go. Gdy doświadczył nędzy i głodu, zdecydował się wrócić do rodzinnego domu. Jego ojciec nie tylko mu wybaczył, ale i nakazał wyprawić dla niego ucztę (por. Łk 15, 11–32).

¹⁶⁸ *młota* – wysłodzin, tj. ubocznego produktu otrzymywanego przy warzenia piwa, bądź łupin, pozostałości po młóceniu zboża. Wszystko to stanowiło karmę dla świń. Zwierzęcej paszy zapragnął wynędzniały syn marnotrawny z Jezusowej przypowieści: „I rad by był napęlił brzuch swój młotem, które jadali wieprze, a nikt mu nie dawał” (Łk 15, 16).

¹⁶⁹ *nędzy* – dręczy.

¹⁷⁰ *piołun* – lecznicze zioło słynące z goryczy.

¹⁷¹ *Boże serc naszych wiadomy* – określenie o proveniencji biblijnej; por. „A modląc się, mówili: »Ty, Panie, który znasz serca wszystkich«” (Dz 1, 24).

¹⁷² *nieodpusty* – niedarowanie win.

¹⁷³ *strawione lata [– –] mierząc piędzią* – sens: robiąc dokładny rachunek sumienia, „mierzyć piędzią” to dosłownie „dokładnie sprawdzić”; piędź to dawna jednostka długości odpowiadająca odległości między kciukiem a małym lub środkowym palcem rozłożonej dłoni, a więc ok. 23–40 cm.

¹⁷⁴ *najwięcej* – najmocniej.

- Przepraszam, na każdy dzień sto razy grzeszący.
 Dlategoż mam rozpaczać, Twoim bywśy synem
 Przez Jezusa¹⁷⁵, z Judaszem¹⁷⁶ albo złym Kainem¹⁷⁷?
- 15 Obroń, Boże! I owszem, poznawszy swe złości,
 Bieżę do miłosierdzia od sprawiedliwości.
 Płaczę, wzdycham, żałuję, żem kiedy tak szalał,
 Żem się sprośnością¹⁷⁸ grzechów od Ciebie oddalał;
 Żem ze wszystkich sieł, z serca, z dusze, z zmysłów Ciebie,
- 20 A bliźniego nie kochał jak samego siebie¹⁷⁹.
 Opuść, Boże, w czymem Ci kiedy mógł przewinić.
 Ubogi-m, dosyć za to nie mogę uczynić,
 Prośbę przynoszę z całą polepszenia chęcią.
 Jeśli mało, dokładałam krzyżem i ran pięcią
- 25 Chrystusowych. Wszak sam krzyż dziesięć znaczy¹⁸⁰, Boże,
 Liczby nie ma, gdy pięć ok¹⁸¹ do niego przyłożył!
 Przez krwawe Syna Twego na ziemi zasługi
 Opuść, o Boże, odpuść wszystkie moje długi!¹⁸²
 Winienem, przyznam, śmierci¹⁸³, wolność mnie i zabić,

¹⁷⁵ *Twoim bywśy synem* / *Przez Jezusa* – por. objaśn. 3.

¹⁷⁶ *Judaszem* – apostołem, który zdradził Jezusa, a pożałowawszy tego, popełnił samobójstwo (Mt 26, 47–50; 27, 3–5).

¹⁷⁷ *Kainem* – mordercą własnego brata Abła. Ponieważ Bóg nie chciał przyjąć ofiary Kaina, a z radością przyjmował zaś dary Abła, Kain doświadczał gniewu i smutku. Za swą zbrodnię został ukarany przekleństwem (jego ziemia miała przestać dawać plony) i wygnaniem. Narzekał na surowość kary i obawiał się, że sam może zostać zabity przez napotkanych ludzi. Aby tak się nie stało, Bóg oznaczył go znamieniem mającym powstrzymać potencjalnych napastników (Rdz 4, 1–16).

¹⁷⁸ *sprośnością* – okropnością, nieobyczajnością.

¹⁷⁹ *Żem ze wszystkich sieł, z serca, z dusze, z zmysłów Ciebie, / A bliźniego nie kochał jak samego siebie* – słowa te nawiązują do odpowiedzi Jezusa na pytanie o najważniejsze spośród przykazań (por. Mt 22, 37–39).

¹⁸⁰ *sam krzyż dziesięć znaczy* – mowa o symbolu *crux decima*, znaku w kształcie litery „X”, który w rzymskim systemie numerycznym oznacza liczbę 10. Potocki celowo ignoruje fakt, że według tradycji kształt „X” miał krzyż, na którym umieszczono św. Andrzeja, nie krzyż Chrystusowy.

¹⁸¹ *pięć ok* – tj. pięć ran Chrystusa: w boku, w obu dłoniach i stopach. Tu dodatkowo gra słów: „oko” jako ‘otwór, dziura’ skojarzone zostało z symbolem zera wykorzystywanym w zapisie dużych liczb.

¹⁸² *Przez krwawe Syna* [–] *zasługi* / *Opuść* [–] *moje długi* – metafora win jako długów unieważnionych dzięki męce Chrystusa ma proveniencję biblijną: „I was [–] spół ożywił z nim, darowawszy wam wszystkie grzechy, zmazawszy, który był przeciwko nam cyrograf dekretu, który był nam przeciwny, i ten zniósł z pośrodku, przybivszy go do krzyża” (Kol 2, 13–14).

¹⁸³ *Winienem* [–] *śmierci* – zawiniłem śmiertelnie, za moją winę należy się śmierć; por. „Albowiem zapłaty grzechowe śmierć” (Rz 6, 23).

- 30 Kiedy nie ma-ż co okrom¹⁸⁴ jednej dusze grabić.
 Ma swój Natura, ma swój dług Fortuna u mnie¹⁸⁵,
 Każde weźmie, co jego, ledwie legę w trunnie.
 Twoim z duszą i z ciałem, i z tym wszystkim jestem.
 Cóż, gdyś się obowiązał jawnem manifestem,
 35 Że człowieka grzesznego nie chcesz zgubić, ale
 Żeby się upamiętał i żel ku twej chwale¹⁸⁶?
 Więc dziś, kiedy me winy z serdeczną żalobą,
 Przepraszając cię za nie, wyznaję przed Tobą,
 Opuść mi, ba, opuść nam wszystkie grzechy nasze!
 40 I któż się na to z ludzi bezpiecznie rozpasze¹⁸⁷,
 Żeby rzekł: „Jam niewinien”? Kłama, przebóg, kłama!¹⁸⁸
 Nie ma-ż go¹⁸⁹, od samego począwszy Adama,
 Wszyscyśmy grzeszni, wszyscy musimy umierać¹⁹⁰.
 Nasze są grzechy, trudno przed Tobą zapierać.
 45 Złoży Adam na żonę, ta na węża¹⁹¹, a my
 Próżno przeć¹⁹², do swoich się złych uczynków znamy¹⁹³
 I na poły ze łzami pomieszanem głosem
 Ciebie za nie pokornem błagamy przeprosem¹⁹⁴.
 Opuść, a wysłuchawszy uprzejme pacierze,
 50 Pomóż naszym odpuszczać winowajcom szczerze,
 Żebyśmy tym szli na Cię argumentem¹⁹⁵ śmiało.
 Ale, ach, niestetyż nam na tak ciężkie ciało,

¹⁸⁴ *okrom* – oprócz.

¹⁸⁵ *Ma swój Natura, na swój dług Fortuna u mnie* – długiem wobec Natury jest ciało, wobec Fortuny – majątek i pozycja społeczna.

¹⁸⁶ *Że człowieka grzesznego nie chcesz zgubić, ale / Żeby się upamiętał i żel ku twej chwale* – por. „Rzecz do nich: »Żywię Ja, mówi Pan Bóg, nie chcę śmierci niebożnego, ale żeby się nawrócił niebożny od drogi swój, a żył«” (Ez 33, 11).

¹⁸⁷ *się* [– –] *rozpasze* – rozzuchwali się.

¹⁸⁸ *Żeby rzekł: »Jam niewinien«? Kłama, [– –] kłama* – por. „Jeśliśmy rzekli, iż grzechu nie mamy, sami siebie zwodzimy, a prawdy w nas nie ma-ż” (1 J 1, 8).

¹⁸⁹ *Nie ma-ż go* – tj. nie ma takiego.

¹⁹⁰ *od samego [– –] Adama, / Wszyscyśmy grzeszni, wszyscy musimy umierać* – por. „Dlatego, jako przez jednego człowieka grzech na ten świat wszedł, a przez grzech śmierć, i tak na wszystkie ludzkie śmierć przeszła, w którym wszyscy zgrzeszyli” (Rz 5, 12).

¹⁹¹ *Złoży Adam na żonę, ta na węża* – por. próby usprawiedliwiania się Adama i Ewy po grzechu pierworodnym: „I rzekł Adam: »Niewiasta, którąś mi dała za towarzyszkę, dała mi z drzewa, i jadłem«. I rzekł Pan Bóg do niewiasty: »Czemuś to uczyniła?«, która odpowiedziała: »Wąż mię zwiódł, i jadłam«” (Rdz 3, 12–13); *Złoży* – zrzuci winę.

¹⁹² *przeć* – zaprzeczać.

¹⁹³ *Do swoich się złych uczynków znamy* – jesteśmy świadomi swoich złych uczynków.

¹⁹⁴ *przeprosem* – przepraszam.

¹⁹⁵ *tym szli na Cię argumentem* – używali wobec Ciebie tego argumentu.

Że z nim zdjęty¹⁹⁶ jednego ogniwem łańcucha,
By najochotniejszego przeładuje ducha!¹⁹⁷

Pieśń VII

„Nie wwódź nas na pokusy, ale nas zbaw ode złego”

- O, któremu nie dosyć było człeka stworzyć,
Lecz kiedyć go zaś przyszło dla grzechu¹⁹⁸ umorzyć,
Żebyś go jako znowu z teje zlepieł gliny¹⁹⁹,
Żebyś mu sprawił z grobu w niebo przenosiny,
5 Żebyś go wydarł z piekła, gdzie z swym pryncypałem
Otrzymali dziedzictwo źli anieli działem²⁰⁰,
Jednego tylko mając (o wielka nowina!²⁰¹),
Z niebaś na zabita śmierć²⁰², na świat posłał Syna!
Kiedy tak wielkiej kwoty ludzkie doszły długi,
10 Dziecięś za niewolniki²⁰³, mniej niżli za sługi,
Jedynę dziecię wydał, Stworzycielu świata.
O wielka za me grzechy, o droga zapłata!
Ach, przebóg, coś się dalej będzie działo ze mną,
Uczynięli nowymi grzechami daremną²⁰⁴?
15 Choćbym świat, choćbym wszystko złoto miał na kupie,
Jednej krople świętej krwi Jego nie okupię.
O Morze miłosierdzia²⁰⁵ i łaski beze dna,

¹⁹⁶ *z nim zdjęty* – połączony z nim (tj. z duchem).

¹⁹⁷ *By najochotniejszego przeładuje ducha* – tj. przeciąży choćby najochotniejszego ducha (mowa o ciele); nawiązanie do biblijnej frazy: „Duch wprowadzie ochotny, ale ciało mdłe” (Mk 14, 38), która poszła w przysłowie (NKPP, *duch* 6).

¹⁹⁸ *dla grzechu* – ze względu na grzech.

¹⁹⁹ *jako znowu z teje zlepieł gliny* – tj. wskrzesił z martwych, co będzie miało miejsce w dniu Sądu Ostatecznego; por. „I zstąpiłem do domu garncarzowego, a oto on robił robotę na kole. I skaziło się naczynie, które on czynił z gliny rękoma swemi, a wróciwszy się, uczynił z niego insze naczynie, jako się w oczach jego podobało, aby uczynił. I stało się słowo Pańskie do mnie, mówiąc: »Izali jako ten garncarz nie mogę wam uczynić, domie izraelski? – mówi Pan. – Oto jako glina w rękach garncarzowych, takeście wy w ręce Mojej«” (Jr 18, 3–6).

²⁰⁰ *działem* – w wyniku podziału (por. objaśn. 166).

²⁰¹ *nowina* – nowe, niezwykle, interesujące wydarzenie.

²⁰² *na zabita śmierć* – na zabicie.

²⁰³ *Dziecięś za niewolniki* – frazeologia biblijna; por. „Iż jesteście synowie, zesłał Bóg Ducha Syna swego w serca wasze, wołającego: »Abba, Ojcze!« A tak już nie jesteś niewolnikiem, ale synem; a jeśli synem, tedyć i dziedzicem przez Boga” (Ga 4, 6–7).

²⁰⁴ *daremną* – w domyśle: ofiarę Chrystusa.

²⁰⁵ *O Morze miłosierdzia* – metafora utrwalona w tradycji chrześcijańskiej; por. np. „wszelkie przewinienia moje wrzucam w niezbrodzone morze miłosierdzia Twego, aby się tam w niwecz obróciły” (M. Laterna, *Harfa duchowna*, Kraków 1604,

- Gdy mnie krew Chrystusowa z Tobą raz pojedna,
Nie daj grzeszyć drugi raz i swej broń obraży!²⁰⁶
20 Wiesz, że z swojej natury prędkie jest do skazy²⁰⁷,
Że ledwie ciało człecz rozstanie się z duszą,
Aż śmierdzi, aż na popiół robacy go kruszą.
W takim ci to naczyniu, tylko że roboty
Najświętszej ręki Twojej, swe chowasz klejnoty²⁰⁸.
25 Krewkie²⁰⁹ jest i jeśli go cieśniej w ręce żżyma,
Jeśli czym twardem trąci, pewnie nie dotrzyma²¹⁰.
Więc kiedy znasz, o Boże, słabość tego trzopu²¹¹,
Nie nalewaj weń często rzewnych łez ukropu
Przez żale, przez frasunki, kłopoty, choroby!
30 A jeśli byś też jego chciał doświadczyć próby
(Nie żebyś tego statku²¹², jako i upadu²¹³
Przed sobą widzieć nie miał, ale dla przykładu),
Jakoś niegdy próbował z Abraha[m]em Joba²¹⁴,
Daj pomoc, jaką mieli od Ciebie ci oba.
35 Utwierdź²¹⁵ naprzód i zmocni²¹⁶ Świętem swoim Duchem –
Inaczej się w naczyniu nie upewniasz²¹⁷ kruchem.
Doświadcza mnie, ale sam tylko, a za świętem
Twym wspomózeniem twardem stanę dyjamentem
Z miękkiej gliny. Sam tylko, nie pozwalaj czartu!
40 Ach, jakoż stalonego²¹⁸ nań potrzeba hartu!

s. 87); „O Morze miłosierdzia beze dna, bez miary!” (W. Potocki, *Nowy zaciąg pod chorągiew starą tryumfującego Jezusa, Syna Bożego*, Warszawa 1698, s. 185, w. 19).

²⁰⁶ *swej broń obraży* – nie pozwól się obrażać, znieważać.

²⁰⁷ *prędkie jest do skazy* – szybko niszczy.

²⁰⁸ *W takim ci to naczyniu* [– –] / [– –] *swe chowasz klejnoty* – por. „Albowiem Bóg, który rzekł, aby z ciemności światłość zaświeciła, ten zaświecił w sercach naszych ku oświeceniu wiadomości jasności Bożej w obliczu Jezusa Chrystusa. A mamy ten skarb w naczyniach glinianych, aby wywyższenie było mocy Bożej, a nie z nas” (2 Kor 4, 6–7).

²⁰⁹ *Krewkie* – słabe, niewytrzymałe.

²¹⁰ *dotrzyma* – wytrzyma.

²¹¹ *trzopu* – skorupy, starego garnka z gliny.

²¹² *statku* – niewzruszoności, wytrwania w dobrym.

²¹³ *upadu* – upadku.

²¹⁴ *próbował z Abraha[m]em Joba* – Bóg wystawił na próbę wiarę Abrahama, każąc mu złożyć w ofierze własnego syna Izaaka (por. Rdz 22, 1–19). Z kolei bogobojny Hiob z dopuszczenia Jahwe doświadczył wielu cierpień spowodowanych szatańską ingerencją: stracił majątek i dzieci oraz zachorował na trąd (Hi 1, 6–22). Obaj bohaterowie okazali pokorę, posłuszeństwo i bezwzględna wierność wobec Boskiej woli.

²¹⁵ *Utwierdź* – umocnij.

²¹⁶ *zmocni* – wzmocnij.

²¹⁷ *w naczyniu nie upewniasz* – nie poddawaj próbie naczynia.

²¹⁸ *stalonego* – stalowego.

- Nie wspominam Adama, Dawida i Lota²¹⁹,
 Choć i ci pewnie kołmi tegoż byli płota²²⁰ –
 Piotr on, co przy Chrystusie gołem mieczem błyska²²¹,
 Dla plugawego się Go zaprzął kucharczyska²²².
 45 Trzopem stanie opoka²²³, grunt²²⁴ Jego Kościoła.
 Bierżże na mnie, Boże mój, miarę²²⁵ z apostoła!
 Broń od sidła szatańskich, gdyż tylko Jezusa
 Nie mogła pożyć w ciele śmiertelnem pokusa²²⁶.
 Ach, dalekoż dla mniejszej niż królestwo rzeczy
 50 Kłania się szatanowi głupi rozum człeczy,
 Dopieroż o cały świat, chociaż ty zakazał!
 Chrystus go zgromieł²²⁷, człek by po ziemi się płazał²²⁸.

²¹⁹ *Adama, Dawida i Lota* – każdy z tych biblijnych bohaterów miał swoje słabości. Adam zgrzeszył w raju (por. objaśn. 33). Dawid, król Izraela, uległ wdziękom Batszeby, przyczynił się do śmierci jej męża Uriasza, a następnie współżył z nią (2 Sm 11, 1–27). Lot w wyniku sporu odłączył się od swego brata Abrahama i ostatecznie zamieszkał w pobliżu zdemoralizowanej Sodomy, narażając na zepsucie swoją rodzinę i samego siebie (por. Rdz 13, 8–13). W Biblii ocenia się go na ogół pozytywnie, choć został ukazany jako człowiek nie do końca ufający Bożym planom (Rdz 19, 17–20) i skłonny do pijaństwa (jego córki upiły go do nieświadomości, by z nim współżyć; por. Rdz 19, 30–36).

²²⁰ *kołmi tegoż byli płota* – tj. są tacy sami; utarty zwrot (por. NKPP, *kół* 16).

²²¹ *Piotr [– –] przy Chrystusie gołym mieczem błyska* – Szymon Piotr usiłował za pomocą miecza bronić Jezusa i zapobiec Jego aresztowaniu w przededniu męki; por. „Szymon tedy Piotr, mając kord, dobył go i uderzył sługę najwyższego kapłana, i uciął prawe ucho jego. A słudze było imię Malchus” (J 18, 10).

²²² *Dla plugawego się Go zaprzął kucharczyska* – nawiązanie do jednej z trzech sytuacji, w których apostoł Piotr zaparł się Jezusa: „I przystąpiła do niego jedna służebnica, mówiąc: »I tyś był z Jezusem Galilejskim«. A on się zaprzął przed wszystkimi, rzekąc: »Nie wiem, co mówisz«. A gdy on wychodził ze drzwi, ujrzała go druga służebnica i rzekła tym, co tam byli: »I ten był z Jezusem Nazareńskim«. A po wtóre zaprzął się z przysięgą” (Mt 26, 69–72); *Dla [– –] kucharczyska* – przez kuchtę, pomoc kuchenną (pogardliwie).

²²³ *Trzopem stanie opoka* – opoka stanie się warta tyle, co potłuczona skorupa garnka. Nawiązanie do słów Jezusa skierowanych do Szymona Piotra: „A Ja tobie powiadam, iżże ty jest Opoka, a na tej opoce zbuduję kościół mój” (Mt 16, 18); por. objaśn. 98.

²²⁴ *grunt* – fundament.

²²⁵ *Bierżże na mnie [– –] miarę apostoła* – oceniając mnie, porównaj mnie z apostołem.

²²⁶ *tylko Jezusa / Nie mogła pożyć [– –] pokusa* – nawiązanie do biblijnych opisów nieudanych prób kuszenia Jezusa (Mt 4, 1–11; Łk 4, 1–13); *pożyć* – zwyciężyć.

²²⁷ Treść wersów 49–52 nawiązuje do jednej z trzech prób kuszenia Chrystusa: „Wziął Go zaś diabeł na górę wysoką bardzo i ukazał mu wszystkie królestwa świata i chwałę ich. I rzekł mu: »To wszystko dam tobie, jeśli, upadłszy, uczynisz mi pokłon«. Tedy mu rzekł Jezus: »Pójdź precz, szatanie! Albowiem napisano jest: ‘Panu Bogu twemu kłaniać się będziesz, a jemu samemu służyć będziesz’»” (Mt 4, 8–10).

²²⁸ *się płazał* – płaścił się, pętał.

- Ma w świecie czart, ma w ciele naszym²²⁹ leda czacza²³⁰,
 Dla których człek rozumny plugawo rozpacza.
 55 Nie ma-ż nieba u niego, nie ma-ż piekła²³¹, byle
 Swego dopiął. Takie są szatańskie fortéle.
 Nie wwóddże nas na jego pokusy, o Panie,
 Ale zbaw ode złego! Nie ma-ż nic w szatanie
 Dobroci. Sam jeden zły, z niego jak ze źródła
 60 Złość płynie, którą cnota na świecie wychłodziła²³².
 Zbaw ode złego i daj pod swych skrzydeł cieniem²³³
 Wytrwać jego pokusy, ciesząc się zbawieniem;
 Daj do portu nadzieje, zawinąwszy żagle²³⁴,
 Umierać nam w Chrystusie (nie nagle, nie nagle!).
 65 A któż by tak bezpiecznie żywot z śmiercią łączył,
 Kto, żeby się w światowym młynie nie umączył²³⁵?
 Ja, skądem począł, tam też swoje pieśni kończę.
 Niech dziecic mojej Matki będę, nie porończę²³⁶,
 Kościoła Twego, żebym w Twym świętem Kościele
 70 Ciebie, mój Boże, Ojcem swoim wzywał śmiele.

Aneks

Pieśń XII²³⁷

Na Modlitwę Pańską

Ojcze nasz, niech się nam nikt inszy nim nie zowie,
 Któryś jest w niebie, bowiem ci ziemscy ojcowie
 Najmniej dać nam nie mogą, ale przez ich ręce
 Ty dajesz, Ty napelniasz żądości²³⁸ dziecięce!

²²⁹ *Ma w świecie czart, ma w ciele naszym* – por. objaśn. 89.

²³⁰ *czacza* – drobną zabawkę, przedmiot o nikłej wartości rzucały w tłum, stający się własnością tej osoby, której udało się go złapać.

²³¹ *Nie ma-ż nieba u niego, nie ma-ż piekła* – nie liczy się dla niego niebo ani piekło.
²³² *wychłodziła* – ostrygła.

²³³ *pod swych skrzydeł cieniem* – por. „W cieniu swych skrzydeł zachowa cię wiecz-
 nie” (J. Kochanowski, *Psalterz Dawidów*, wstęp i oprac. K. Meller, Kraków
 1997, s. 91, w. 7).

²³⁴ *Daj do portu nadzieje, zawinąwszy żagle* – aktualizacja toposu życia jako żeglugi
 (*navigatio vitae*). Port symbolizuje niebo – cel ziemskiej wędrówki.

²³⁵ *żeby się w światowym młynie nie umączył* – por. zwrot przysłowiowy: „Kto miele
 w młynie, umączy się” (NKPP, *młyn* 6).

²³⁶ *porończę* – poroniony płód.

²³⁷ Edycja na podstawie kopii *Pieśni nabożnych z różnych miejsc Ewanjelij świętych*
 zachowanej w rękopisie BN, sygn. 3047/III. Utwór znajduje się na k. 132ver.
 Aparat krytyczny: w. 18 *pyt[a]ł* – poprawka wydawcy; *pytył* – rkps (błąd).

²³⁸ *żądości* – pragnienia.

- 5 Bydłu Natura, głupiem poganom Fortuna,
Lecz my Ciebie za Ojca mamy i Piastuna.
Wszak nas o tym Chrystus Pan, co się z nami skrewniel²³⁹,
Syn Twój, nim z ziemie wstąpił do nieba, upewniel²⁴⁰.
Niechaj się na wiek wieków Twoje imię święci,
10 Bo już ci, których z nieba anieli zepchnięci²⁴¹
Tworzyli, których stary świat chwalił za bogi²⁴²,
Spadli z ołtarzów Twemu Synowi pod nogi.
Niech przyjdzie Tve Królestwo, bo chociaż się stroi
Różną modą²⁴³, w koronie diabłu nie przystoi.
15 Kłamacą jest²⁴⁴ od początku, wszytek w zbytku, w pysze,
A wiesz, że się jednako pan i państwo pisze²⁴⁵.
Niech jak w niebie, na ziemi Twa się wola stanie!
Nikogoć się nie będziesz o to pyt[a]ł, Panie,
Musi się na Tve słowo przyrodzenie silić²⁴⁶.
20 Jednak czemuż byśmy też mieli się przymilić?
Chleba naszego daj nam na każdy dzień, bowiem
Z żołądka ludzki żywot zawisnął²⁴⁷ ze zdrowiem.
Odpuść nam nasze winy, bo też i my radzi
Odpuszczamy, jeśli nam co do kogo wadzi.
25 Kłamamy: pełni pomsty, pełniśmy rankoru²⁴⁸,
Ato²⁴⁹ słowa mówimy tylko dla pozoru.
Odpuść Boże inaczej²⁵⁰, daj gniew sercu kusy²⁵¹
I nie wwódz na zdradliwe, prosimy, pokusy,
Bo nie ma-ż komu ufać: ciałośmy i glina²⁵²,

²³⁹ *Skrewniel* – por. objaśn. 42.

²⁴⁰ *Wszak nas o tym Chrystus Pan* [– –] *upewniel* – aluzja dotyczy słów zmar-twychwstałego Jezusa skierowanych do Marii Magdaleny: „Nie tykaj się mnie, bom jeszcze nie wstąpił do Ojca mego. Ale idź do braciej mojej a powiedz im: »Wstępuję do Ojca mojego i Ojca waszego«” (J 20, 17).

²⁴¹ *Z nieba anieli zepchnięci* – por. objaśn. 63, 92, 126.

²⁴² *ci, [– –] których stary świat chwalił za bogi* – tj. pogańskie bóstwa starożytnych.
²⁴³ *różną modą* – na różny sposób.

²⁴⁴ *Kłamacą jest* – por. objaśn. 83.

²⁴⁵ *Się jednako pan i państwo pisze* – w jednakowy sposób popisuje się (zachowuje) pan i jego państwo (tu: szatan i świat); wariant zwrotu przysłowiowego „Jacy panowie, tacy poddani” (por. NKPP, *pan* 57; *król* 9).

²⁴⁶ *Musi się [– –] przyrodzenie silić* – natura musi się z wysiłkiem postarać (tj. dostoso-wać do Boskiej woli).

²⁴⁷ *Z żołądka [– –] zawisnął* – stał się zależny od żołądka.

²⁴⁸ *rankoru* – gniewu, urazy.

²⁴⁹ *Ato* – a jednak, przecież.

²⁵⁰ *Odpuść [– –] inaczej* – odpuść inaczej, niż my to czynimy, tj. odpuść naprawdę.

²⁵¹ *kusy* – krótki.

²⁵² *ciałośmy i glina* – por. objaśn. 30.

- 30 Coć każdodzienny²⁵³ prawie²⁵⁴ grzech nasz przypomina.
Wybaw nas ode złego, a przed świeckiem²⁵⁵ szumem
Mocą Ducha Świętego opatrz i rozumem.

Bibliografia

Źródła rękopiśmienne

Biblioteka Narodowa, rkps, sygn. 3047/III

Źródła drukowane

- Biblia, to jest Księgi Starego i Nowego Testamentu według łacińskiego przekładu starego, w Kościele powszechnym przyjętego*, tł. J. Wujek, Kraków 1599
- Czerniak N., *Wacława Potockiego „Rozbój duchowny”. Komentowana edycja krytyczna*, „Meluzyna”, 1 (12), 2020, s. 67–103
- Erasmus Roterodamus, *Precatio Dominica in septem portiones distributa*, Kraków 1525
- Kania W., Longosz S., „*Homilie o Modlitwie Pańskiej*” świętego Grzegorza z Nyssy, „Vox Patrum”, 11, 1986, s. 667–708
- Kochanowski J., *Psalterz Dawidów*, wstęp i oprac. K. Meller, Kraków 1997
- Laterna M., *Harfa duchowna*, Kraków 1604
- Potocki W., *Dyjałog o zmartwychwstaniu Pańskim*, wyd. i oprac. A. Czechowicz, red. R. Grześkowiak, Lublin 2018
- Potocki W., *Nowy zaciąg pod chorągiew starą triumfującego Jezusa, Syna Bożego*, Warszawa 1698
- Potocki W., *Peryjody*, oprac. D. Piotrowiak, Warszawa 2023
- Potocki W., *Smutne zabawy*, oprac. R. Krzywy et al., Warszawa 2012
- Potocki W., *Wojna chocimska*, oprac. A. Brückner, Kraków 1924
- Tasso T., *Gofred abo Jeruzalem wyzwolona*, tł. P. Kochanowski, wyd., wstęp i oprac. R. Pollak, Wrocław 1951
- Teresa od Jezusa, *Droga doskonałości (księga „Ojcie Nasz”). Tekst rękopisu z El Escorial i z Valladolid oraz autoryzowanej kopii z Toledo*, przyp. i marginalia Silverio de Santa Teresa, T. Álvarez, M. Herráiz, D. de Pablo Maroto, O. Rodríguez, W. Ciak, D. Wandzioch, tł. D. Wandzioch, W. Ciak, Poznań 2016

Opracowania

- Brückner A., *Spuścizna rękopiśmienna po Wacławie Potockim*, cz. 1, „Rozprawy Akademii Umiejętności. Wydział Filologiczny” 1898

²⁵³ *každodzienny* – codzienny.

²⁵⁴ *prawie* – słusznie.

²⁵⁵ *świeckiem* – światowym.

- Kukulski L., *Prolegomena filologiczne do twórczości Wacława Potockiego*, Wrocław 1962
- Mazaheri J. H., *Calvin's Interpretation of "The Lord's Prayer". A Rhetorical Approach*, Tübingen 2017
- Nowa księga przysłów i wyrażeń przysłowiowych polskich*, t. 1–3, oprac. zespół pod kier. J. Krzyżanowskiego, Warszawa 1969–1972
- Straszewicz M. M., *Poglądy Wacława Potockiego na sztukę*, „Analecta Cracoviensia”, 4, 1972, s. 409–440

From Wacław Potocki's *Inedita: Siedm pieśni na siedm artykułów Modlitwy Pańskiej* [Seven Songs for Seven Articles of the Lord's Prayer] (Commented Critical Edition)

The article presents a critical edition of a yet unpublished cycle *Siedm pieśni na siedm artykułów Modlitwy Pańskiej* [Seven Songs for Seven Articles of the Lord's Prayer] by Wacław Potocki, one of the most important Polish poets of the Baroque era. The poem was written after 1677. It consists of eight pieces: a prayerful introduction to Jesus Christ and seven songs, constituting a poetic meditation centred on successive phrases of the Lord's Prayer. The presented transcription is based on the only surviving copy (manuscript in the National Library of Poland, cat. no. 3047/III), following the standards of modern critical editions. The principles of transcription have been discussed in detail, and the editor provided a register of his corrections in a commentary. The text of the poems has been supplied with linguistic and factual commentary. In particular, the explanations have sought to show several intertextual references to various places in the Bible. The whole is complemented by an appendix containing an edition of *Song XII* of Potocki's *Pieśni nabożne* [Pious Songs], which, in terms of content, corresponds to the presented cycle.

Dariusz Piotrowiak – dr, adiunkt w Instytucie Filologii Polskiej Uniwersytetu Gdańskiego, wydawca *Odjemka od „Herbów szlacheckich”* i *Peryjodów* Wacława Potockiego. Zainteresowania badawcze: kultura szlachecka dawnej Rzeczypospolitej, związki literatury z heraldyką i edytorstwo naukowe.

Dariusz Piotrowiak – PhD, assistant professor at the Institute of Polish Philology, University of Gdańsk, editor of the *Odjemek od „Herbów szlacheckich”* [The Extract of the Catalogue of Coats of Arms of the Nobles] and *Peryjody* [Threnodies, called Periods] by Wacław Potocki. Research interests: noble culture of the former Polish-Lithuanian Commonwealth, links between literature and heraldry and academic source editions.

E-mail: dariuszpiotrowiak@gmail.com